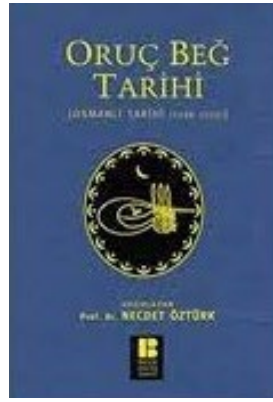

HASAN YÜKSEL'İN “ÖRUÇ BEĞ TARİHİ'NİN NEŞRİNE DAİR” İSİMLİ YAZISINA¹ CEVABIMDIR

Necdet Öztürk*

Giriş

Hasan Yüksel (İnceleyici); yazısının Giriş’inde ilk baskı yılından (2007) on yedi yıl sonra *Oruç Beğ Tarihi* çalışmamı neden inceleme ihtiyacı duyduğunu, Oruç metinlerine karşı bu derin muhabbetin kendisinde birdenbire nasıl zuhur ettiğini, esas meselenin ne olduğunu günümüz tarihçilerinden ziyade gelecek kuşak tarihçilerin merakını gidermek için açıklaması gerekirdi. Genelde Türk tarih ilminde, özelde Osmanlı tarihçiliğinde yayımlanmasından yıllar sonra hiçbir açıklama yapılmadan “inceleme yazısı” yazılan ilk eser *Oruç Beğ Tarihi* olmalıdır.

Bu önemli Osmanlı tarih kaynağı üzerindeki incelemenin talihsizliği; XV. yüzyıl kronikleriyle son birkaç yıldır meşgul olan², kronik metinlerini yeterince

* Prof. Dr., Bahçeşehir Üniversitesi., e-mail: nejdet.ozturk49@gmail.com,

¹ Hasan Yüksel, “Oruç Beğ Tarihi’nin Neşrine Dair”, OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi), 55/Bahar (Ankara 2024), s. 193-224.

² İnceleyici’nin, “Google Scholar”da yer alan çalışmalarına bakıldığında uzmanlık alanının “XIV-XV. Yüzyıl Osmanlı Tarih Yazıcılığı”yla ilgili olmadığı görülecektir. Bk. <https://scholar.google.com.tr/citations?user=nLjFZDAAAAAJ&hl=tr>

Makale Geliş Tarihi: 30.12.2024

• Makale Kabul Tarihi: 02.02.2025

tanımayan, dil ve üslubuna hâkim olmayan, görüleceği gibi Oruç Beğ'in hayatı ve Oruç yazmaları üzerine ortaya atılan yeni tezleri değil, geçerliliğini çoktan yitirmiş görüşleri hararetle benimseyen, neşre esas aldığım Paris yazmalarından P ile Pa nüshası için -ispat edildiği hâlde- "Varsayımdan ibarettir" diyebilen; "İlk Anonim" iddiası ile yayımlanan eser³ hakkında tamamen ilmî tenkit usûl ve esasları çerçevesinde kaleme aldığım yazılarımdan⁴ kendisi üzerinde derin izler bıraktığı anlaşılan biri tarafından yapılmış olmasıdır. İşte inceleme yazısının on yedi yıl sonra yazılmasının arka planında o ruh hâli yatmaktadır.

Sebebi ne olursa olsun kronik çalışmalarımın ilk defa biri üzerinde inceleme yazısı kaleme alınmış olmasından memnuniyet duyduğumu ifade etmeliyim. Sabır ve zahmet gerektiren uzun soluklu bu çalışması için (2022-31.12.2023) Sayın İnceleyici'ye müteşekkirim. Çeviri yazımdaki okuma hatalarından veya kelime atlamalarından biri dahi giderilmiş olsa -görüldüğü kadarıyla kelime atlaması tespit edilememiş- müteakip baskılar için önemli bir kazanç olduğunu düşünürdüm. Yazının akışı içinde görüleceği üzere ilmî usûl ve esaslar açısından tartışmalı pek çok husus olmakla birlikte oldukça ayrıntılı bir çalışma yapılmış, ancak anlaşılmayan bazı Türkçe kelimeler için beyhude yere sözlüklere bakılarak hiç akla gelmeyecek anlamlar yüklenmiş (mesela "adiçün /ad için" yerine "berrâd"); yazının pek çok yerinde ifade ve hükümlere ilmî garaz hâkim olmuştur. İlim ve sanat yazılarına hissiyatın, kin, öfke ve garazın gölgesi düşmemelidir. Bu yazıya ne yazık ki o gölge düşmüş ve bu, "doğruyu yanlışla çevirme" gayreti olarak tezahür etmiştir.

İnceleme yazılarının, eser yayımlandıktan kısa süre sonra yazılması hâlinde ilmî tarihçiliğin gelişmesine müspet manada katkı yapacağı, dolayısıyla daha kaliteli çalışmaların ortaya çıkacağı aşîkârdır. Diğer yandan tanıtım yazıları da elbette önemlidir ancak inceleme yazılarının ilmî kıymeti daha yüksektir. İkincisinde; ekseriyetle parlak sözlere, gönül okşayıcı, takdir dolu ifadelerle yer verildiğinden daha ziyade "dost yazısı" niteliğindedir. Genellikle çok kısa tutulan tanıtım yazılarında "İçindekiler" listesindeki başlıklar sayfa numaralarıyla gösterilir, nadir olarak bazı açıklamalar yapılır, teşekkürle beraber yazardan yeni çalışmalar beklenildiği temennisinde bulunulur; tenkidî gözle bakılmaz, eserin iç

³ *Osmanlı Tarihinin Temel Kaynaklarından Tevârib-i Âl-i Osman (Edirne Nüshası)*, Hazırlayanlar: Hasan Yüksel, İbrahim Delice, Dahiye Karagülle, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas 2021.

⁴ Bu nüshayı neşreden Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlüğüne bir dilekçe ile "İki Ek"ten oluşan bir dosya göndermiştim (25.05.2022). Ek I: Çoklu Tahrif Örnekleri (10 sayfa); Ek II: "İlk Anonim" İddiası ile Yayımlanan Esere İlmî Zaviyeden Kısa Bir Bakış"; İmla ve Yazımda Tutarsızlık, İşaretle ve Okumada Tutarsızlık, Hatalı ve Anlaşılmayan Okumalar (6 sayfa). Daha sonra bu yayın için şu yazıları yazdım: "Edirne Bâdi Efendi Nüshasının 'İlk Anonim Kronik' Olduğu İddiası ile Neşri Üzerine Bazı Mülâhazalar", *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, LXI (2023), s. 285-326; "Edirne Bâdi Efendi Nüshasının 'İlk Anonim Kronik' Olduğu İddiası ile Neşri Üzerine Bazı Mülâhazalar" Başlıklı Tenkit Yazıma Verilen Cevaba Cevap", *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, LXIII (2024), s. 379-402.

planına, hatalı veya eksik hususlara neredeyse hiç yer verilmez; yeni bir eserin yayımlandığı ilmî muhitlere duyurulmuş olur.

Günümüzde yayınlarla ilgili haberleri internet sorgulamasıyla öğrenmek mümkün. Nitekim kronik çalışmalarımın yeni baskıları ile meşgul olurken baskı durumlarını sorgulamak istediğimde ekrana, bu yazının başlığında yer alan tırnak içindeki yazı düştü (06.12.2024).

İnceleme yazısındaki başlıklar aşağıdaki sıraya göre olup sayfa aralıkları tarafımdan eklendi.

Giriş (s. 193-194)

- 1- **Oruç Beğ'in Kimliği ve Eserinin Yazılış Tarihi** (s. 194-197)
- 2- **Konusu (s. XXV)** (s. 197)
- 3- **Nüshaları (s. XXVI)** (s. 198-201)
- 4- **Raviler, Görgü Şahitleri ve kendi Gözlemleri (s. XXXVII)** (s. 201-203)
- 5- **Tashihe Muhtaç Okuma Hataları** (s. 203-214)
- 6- **Metne Fuzûlî Eklemeler** (s. 214-215)
- 7- **Metin Tesisinde Göze Batan Nüsha Farklarındaki İsabetsiz Tercihler** (s. 215-217)
- 8- **Çeviri Metnin Kurulması, İmla ve Transkripsiyon (s. XLV)** (s. 217-224)

Giriş'in ilk cümlesi:

Bu eserin aynı yayınevinde daha önce çıkmış iki basımı (Bilge Kültür Sanat, İstanbul. Ancak 2007 ve 2008) olduğu halde neden birinci basım olarak takdim edildiği anlaşılamamaktadır. (s. 193)

Eserin ilk iki baskısı başka bir yayınevi -Çamlıca Basım Yayın- tarafından yapıldığından çok tabii olarak yeni basımını yapan yayınevi için 2014 ilk basım yılı oluyor. Bu tür tereddütlere yol açmaması için eser veya makale künyelerinde yayınevlerinin adının zikredilmesi önem arz ediyor. Çoğtandır artık bazı yayınevleri ile bilhassa hakemli dergiler, yayın ilkelerinden biri olarak gerek atıflarda gerek Bibliyografya/Kaynakça listesinde yayınevi veya kurum adının belirtilmesini şart koyuyor.

Burada, *Oruç Beğ Tarihi* adıyla neşredilen bu metnin giriş bölümü irdelenecek, metin kısmında sadece yanlış okunan, anlamı bozan ve anlamsız kelimeler üzerinde durulacak; anlamı bozmayan telaffuz farkı ve imla hatalarına değinilmeyecektir. (Giriş, 2. cümle)

Bu paragrafın neredeyse aynısı "**5- Tashihe Muhtaç Okuma Hataları**" (s. 203-214) başlığı altında mevcut. Oruç metni incelemesinin hangi usûl ve esaslara

göre yapılacağı daha ilk satırlarda açıklanmış, ancak yerinde görüleceği gibi pek çoğuna riayet edilmemiştir.

Bunun yanı sıra, *Oruç Beğ Tarihi* adıyla neşredilen bu metin, tashihe muhtaç, hiçbir anlam ifade etmeyen, cümleyi bozan birçok okuma hatalarını da içermektedir. Bu okuma hatalarının bir kısmının neşre esas alınan nüshanın istinsahından kaynaklandığı söylenebilir. Ancak, metin neşri eski harfli bir metni sadece yeni harflere aktarmaktan ibaret olmadığı da bilinen bir hakikattir. (Giriş, s. 194, son paragraf)

Paragrafın ilk cümlesi, “hüküm” veya “sonuç” cümlesi niteliğinde olup bu ifadeyi teyit edecek henüz tek bir örnek dahi verilmedi. Bu cümle için “ilmen yargısız infaz” ifadesini kullanmakta hiçbir sakınca görmüyorum. XV. yüzyıl kronik yazarlarından bazılarının, ileride veyahut daha önce bahsettiği konuya atıf yaptığını biliyoruz. Cümlenin başında “Aşağıda/İleride görüleceği üzere”; veya cümlenin sonundaki “içermektedir” yerine “içerdiği ileride/daha sonra örnekleriyle birlikte görülecektir” benzeri ifadeler kullanılması gerekirdi.

Başlık tahsis edilen yerde (“3- Nüshaları”) anlatılması gerekirken Babinger ve Atsız’ın Oruç Beğ neşrine altı satırlık bir paragraf ayrılmış; ardından altı nüshadan ikisinde “Oruç b. Âdil” adı geçtiği hâlde dört nüshada ismini neden sakladığına dair bir soru cümlesi kurulmuş; daha sonra bu konuya tekrar dönülmüş ancak geniş olarak ele alınacağının haberi verilmemiştir.

Netice itibarıyla iki sayfaya yakın Giriş yazısının gerek ilmî usûl ve esaslar yönünden -atıf tekniği gibi- gerek daha sonra ilgili başlıklarda ele alınacak konulardan atıfsız söz edilmesi (mesela Oruç yazmaları) gerek “hüküm” veya “sonuç” bildiren cümlelerin kurulmuş olması ve söylendiği üzere Oruç Beğ çalışmamın yayımlanmasından (2007, 2014)⁵ uzun yıllar sonra böyle bir inceleme yazısının neden kaleme alındığının okuyucudan gizlenmesi gibi sebeplerle ilmî standardının düşük olduğu rahatlıkla söylenebilir.

1-Oruç Beğ’in Kimliği ve Eserinin Yazılış Tarihi (s. 194-197)

Biyografi ve tezkire kitaplarında Oruç Beğ’in hayatına dair bilgi bulunmadığını belirten Öztürk, “Eserinin Cambridge (C, Babinger 1925:3) ve Manisa (M, 1b) nüshalarında kendisini ‘Oruç b. Âdil el-kaẓẓâz kâtibü’l-Edrenevî (M’de ‘elkaẓẓâz’ eksik) şeklinde takdim ediyor” (s. XXVII) demektedir. Fakat, verilen nüsha bilgileri yanlıştır; “Oxford” ve “Manisa” nüshası olacak! (s. 194, ilk paragraf)

“Cambridge” yerine “Oxford” demek yeterli iken ünlemlili “Oxford” ve “Manisa” nüshası olacak! denmesinin bilmediğimiz bir manası olmalı. Doğru

⁵ *Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi (1288-1502)]*, haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2014. (Bundan sonra: OBT 2014)

bilginin (M), yanlışın kuyruğuna neden eklendiğinin şifresi dipnot 4'te geçen tenkit yazılarımdadır.

Ardından Oruç Beğ'in hayatı ve eseri üzerine yazılanlar kaynaklarıyla birlikte italik olarak gösterilmiş.

Oruç Beğ, 15. yüzyılın ikinci çeyreğinde Edirne'de doğmuş olmalı; ancak ölüm tarihi kesin olarak bilinmiyor." söyleminden sonra, *"Bununla birlikte Oruç'un eserinin muhtemelen ikinci versiyonunu yazdığı 908/1502 yılında veya bundan kısa zaman sonra ölmüş olabileceği söylenebilir."* şeklindeki iddiasını pekiştirmek için de, Irene Beldiceanu-Steinherr'in Osmanlı Arşivi'nde 1070 Nolu Tapu Tahrir Defteri'ndeki, *"Âdil'in oğlu Oruç 905/1499-1500 yılında Edirne'de kâtip idi."* Vakfiye kaydını delil göstererek *"Bu kayıt Oruç Beğ'in II. Bayezid devrinde yaşadığını ortaya koymuş ve bu husustaki kuşkuları bertaraf etmiştir."* demektedir³.

3 *Oruç Beğ Tarihi* (Öztürk nşr), s. XXIII-XXIV.

Tırnaklı son cümlemin Oruç neşrimdeki metni:

"Bu vakfiye kaydı, tarih yazarı Oruç'la uyumakta ve onun, II. Bayezid devrinde yaşayıp yaşamadığına dair kuşkuları ortadan kaldırmaktadır." (OBT 2014: XXIII-XXIV)

Yukarıdaki başlığın a- maddesinde:

"Oruç'a ait olduğu kesinlik kazanan bir Oruç yazmasının, 908/1502 tarihi olaylarıyla son bulması bu hükmün isabetli olmadığını gösterdi." demektedir. Halbuki bu nüshanın Oruç Beğ'e ait olduğu bir varsayımdan ibarettir ve bu nüshada Oruç Beğ'in ismi geçmiyor. Oruç Beğ isminin geçtiği Oxford ve Manisa nüshalarıyla sağlıklı bir mukayesesi de yapılmamıştır. (s. 195)

Görüldüğü üzere çeviri yazının tesisine esas aldığım P nüshası için *"Halbuki bu nüshanın Oruç Beğ'e ait olduğu bir varsayımdan ibarettir."* (s. 195) diye ilginç bir cümle kurulmuştur.

P nüshasının Oruç yazmalarından biri olduğu tezini ortaya atan; yazmaların filolojik incelemesini yapan, bu nüshanın Sultan II. Bayezid Devri'nde (1481-1512) yazılmış olduğunu (908/1502) ispat eden ve bunu, Irène Beldiceanu-Steinherr'in adı geçen makalesiyle de destekleyen âlim tarihçi Ménage'dir. Nüsha incelemelerimde P nüshasının diğer nüshalardan üstün özellikler taşıdığını gördüğüm için bu nüshayı temel aldım. Vakfiye kaydını ve Ménage'in Oruç araştırmalarına münhasır ilmî değeri yüksek makalesini yok sayarak P nüshası için *"Halbuki bu nüshanın Oruç Beğ'e ait olduğu bir varsayımdan ibarettir"* (s. 195) demek, Oruç tarihi araştırmalarına kayda değer katkılarda bulunan bu iki ilim insanının - Beldiceanu-Steinherr, Ménage- manevi şahsiyetlerine hürmetsizlik sayılmaz mı?

Bilindiği üzere Buluç, doktora çalışmasında P ve Pa (Paris) nüshalarını -o zamanki yetersiz kaynak bilgilerine göre- "Anonim Tevârih" nüshaları olarak

kullanmış (1938) ancak daha sonra bu yazmaların Oruç yazmaları olduğu Ménage tarafından ispatlanmıştı. Yeni araştırmaların ışığında P nüshası için kurduğum hüküm cümlesini “*Varsayımından ibarettir*” diye nitelendirmekten murat, özelde Oruç Beğ, genelde bütün kronik çalışmalarımı değersiz gösterme gayreti olmalıdır. Nitekim dipnot 4’te geçen tenkit yazıma verdiği cevapta “*Öztürk’ün Bu Eleştirideki Ażametli Söylemiyle Eserlerine Bir Bakış*” (s. 308-311)⁶ başlığı altında yazdıklarıyla bu niyetini açıkça izhar etmişti. Dolayısıyla son araştırma ve inceleme sonuçlarını -Beldiceanu-Steinherr/1970, Ménage/1971- kabul etmeyerek P ve Pa’yı Oruç nüshalarından saymamış; yazısının pek çok yerinde -özellikle son başlık altında sıraladığı dokuz örnekte görüleceği üzere (s. 219-224)- ilkin M’deki, sonra da P’deki metni vermiştir. Oysa kabul ettiği klasik görüşü destekleyecek olan bunun tam tersidir.

İnceleme yazısının “b, c” maddelerinde ele alınan hususların üzerinde (s. 196-197) fazla durmayacağım zira Oruç çalışmamın Giriş kısmında ilmî açıdan olması gereken açıklamaları yapmıştım.

b- Sayın Öztürk, Babinger’in iddiasına kanıt gösterdiği, “...857/1453’te idam edilen *Vezîriâzam Çandarlı Halil Paşa için ‘zamanımızın vezîri’* (s. 20) referansından hareketle Oruç’un II. Mehmed zamanında yaşadığı...” söylemine de itiraz ediyor. Ancak, Babinger’in bu söyleminin devamında, delil olarak sunduğu, ikinci kanıtı, “*şimdiki zamanda*”⁸ daha sarıh bir şekilde “...*şimdiki zamanda pâdişâhü’l-İslâm ve’l- Müslimin kâtilü’l-kefereti ve’l-müşrikin Sultan Mehmed bin Murad Han bin Mehmed bin Bâyezîd*” ibaresini de gözden kaçırmıştır. (s. 196)

8 *Oruç Beğ Tarihi (Öztürk nşr)*, s. 23.s. XIV. [Bu ikili sayfa anlaşılmadı.]

Gözden kaçan veya göz ardı edilen hiçbir şey yok zira doktora çalışmalarımdan beri (1979-), müelliflerin bu tür ifadelerine hep şüpheyle baktım ve yanılmadığımı gördüm. Söz konusu kayıtları müelliflerin kaynağındaki bazı ifadeleri değiştirmeden aldığını -mesela “*zamânımızuñ pâdişâhı*”- veya yaşadığı dönem için rivayete gerek olmadığını -mesela Ferecikli şair ve tarihçi Hadîdî-bildiğim için almadım. Bu önemli hususu, Bâdi Efendi Nüshası için yazdığım tenkit yazımda belirtmiştim, unutulmuş görünüyor. Rûhî’den aktardığım aşağıdaki iki pasaj İnceleyici’yi ikna eder mi bilinmez.

Şair ve tarihçi Edirneli Rûhî Çelebi, eserinin sonuna eklediği Kostantiniye ve Ayasofya efsaneleri anlatımında “bakır at” hikâyesi ile “Ayasofya’nın inşasında kullanılan mermerler” için şunları yazar:

⁶ Hasan Yüksel, “Osmanlı Tarihinin Temel Kaynaklarından İlk Anonim Tevârih-i Âl-i Osman İsimli Çalışmamıza Yazılan Tenkide Cevap”, *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, LXII (2023), s. 295-314.

Ol vakit, Süleyman Peygamber zamânında Firengistan'da Ankur dahi bir şehir bünyâd etmiş idi. Bu şehri dahi Yanko aña göre etdirdi. Şehrûn içinde mîller etdirip birini beş yüz arşın etdi. Şimdi bakır at yerindedir, Firengistan'da Ankur dahi etdirmiş idi. Yanko bin Madyan ol mîlûn üzerinde yedi başlı bir ejderhâ etdirdi ve kendü sûretini edip ol ejderûn üzerinde bekitdi. Şimdi bakır at anuñ yerindedir. *Zamânımızda Sultân Mehmed anı bozup indirdi zîrâ ki Rûm tâyîfesi eydürler idi ki: Mâdâmki bakır at yerindedir, şehir girü bizimdür, derlerdi*.⁷ (Berlin nüshası, 207a-b)

Ve hem *zamânımızda* somakı mermer yonmasının, tığının suyunu veremezler derler. Merhûm Sultân Mehmed, zamânesinin üstâdlarını cem' edip iktâm etdi, başarılmadı. Bir miqdâr oldu ki kesdiler ammâ murâd üzere kalem urup cilâ edemediler. (Berlin nüshası, 213b)

Peki, bu alıntılardaki italik ifadelerin Rûhî'nin kaleminden çıktığını tartışmaya gerek görmeden kabul edersek onun, Fatih Sultan Mehmed Devri'nin (1451-1481) tamamını olmasa da büyük bir kısmını idrak ettiğini iddia edebilir miyiz? Benzer ifadenin "İlk Anonim" iddiasıyla neşredilen Bâdi Efendi Nüshası'nda da geçtiğini biliyoruz. Dolayısıyla bu kabil kayıtlar ancak müellif veya müstensihin, kaynağındaki bilgiyi aynen almış oldukları -Rûhî örneğinde görüldüğü üzere- mantığıyla izah edilebilir.

Üç paragraftan müteşekkil "c" maddesinin ilk iki paragrafını, inceleme yazısını okumayan araştırmacılar olabileceğini düşünerek aynen vermeyi uygun gördüm.

c- *Oruç Beğ Tarihi*'nin yazılış zamanına dair de Öztürk, "Ménage, *Oruç'un kimliği ve eseri üzerinde yaptığı iki değerli incelemesinde yeni düşünceler ileri sürdü ve Babinger'in çalışmasından sonra ortaya çıkan Oruç yazmalarına dikkat çekti. Oruç yazmalarının filolojik karşılaştırmalarını yapan Ménage, bu keronğin II. Mehmed zamanında değil, II. Bayezid zamanında yazılmış olduğunu delilleriyle ortaya koydu. O, bu hükmünü, Beldiceanu-Steinherr'in bahsedilen çalışmasıyla da destekledi.*¹³ demektedir.

13 *Oruç Beğ Tarihi* (Öztürk nşr), s. XXIV.

Sayın Öztürk'ün büyük bir güven ile söylemlerine kanıt olarak gösterdiği Ménage'in bu görüşüne katılmayı doğru bulmuyoruz ve bildiğimiz kadarıyla Fatih ile II. Bayezid dönemlerinde herhangi bir dil devrimi olmadı. 1451'den 1481'e kadar yani otuz senede o devir Osmanlı Türkçesinde gözle görülecek bir değişim de mümkün değildir. Günümüzde bile otuz senede dilde bu hızda değişim gözlenememektedir. Orta Çağ'da otuz senede böylesi bariz bir değişim nasıl gerçekleşmiş olabilir? (s. 196)

⁷ *Rûhî Tarihi*, Berlin Nüshası, Staatsbibliothek zu Berlin, Ms. or. Quart 821.

“Ménage’in bu görüşüne katılmayı doğru bulmuyoruz” demek suretiyle Osmanlı tarihçiliğine ve Oruç araştırmalarına çok kıymetli katkılarda bulunan âlim tarihçilerden Ménage’in tespitlerine itibar etmeyen, P ve Pa yazmalarını “Anonim Tevârih” nüshası kabul ederek Babinger’in, Buluç’un ve M. Halil’in yazdıklarının bugün de geçerli olduğunu ifade ve iddia eden, “acabacı” değil “kabalıcı” bir anlayıştan yana tavır koyan İnceleyici; çağları karıştırmakla kalmayıp tarihçilikten dil bilimcilğe geçerek ahkâm kesmektedir. İkna olmayacağını bilsem de bu hususta âcizane birkaç cümle kurmak isterim.

Oruç Beğ’in eserinin son versiyonunu yazdığı XVI. yüzyılın başlarından itibaren önceki asra hâkim olan yavan kronik dilinden, Arapça, Farsça ve Türkçenin harmanlandığı, saray ve elit kesime hitap eden edebî bir dil - imparatorluk/saray dili- kullanılmaya başlanmıştır. XV. asırda Fatih Dönemi saltanat tarihçisi Tursun Bey’le başlayan nesirde ve nazımda süslü bir dil kullanma modası, müteakip yüzyılın başlarında Kemalpaşazâde, Behiştî Ahmed Çelebi ve İdris-i Bitlisî ile doruğa ulaşmıştır. Aynı eserinde farklı dil ve üslup kullanan müverrihler olduğunu biliyoruz. En iyi örneklerimizden biri Solakzâde Hemdem’dir. O, ilk iki asrın olaylarını anlatırken XV. yüzyıl kronik dilini, XVI. yüzyıl olaylarının anlatımında ise -Hoca Sadeddin’in tesirinde kalarak- süslü bir dil kullanmıştır.

2- Konusu (s. XXV) (s. 197)

Sayın Öztürk’ün *Oruç Beğ Tarihi* olarak neşrettiği bu metnin anlatım yapısı için, *“15. Yüzyıl Osmanlı tarihçiliğinde bu anlatım ilk kez Oruç kroniği ile anonim Türkçe tevârihlerde görülür.”*

Oruç Beğ, bir olayı anlatıp bitirdikten sonra okuyucuya yeni bir olayı anlatacağını genellikle ‘def’a’, ‘def’a girü’, ‘girü’, ‘ve girü’, ‘def’a ve girü’ gibi kalıplaşmış ifadeler kullanarak haber verir. Türkçe anonim kroniklerde de benzer durum söz konusudur.

Bu genellemeler doğru değil. Bu anlatım düzeni ve üslubu, anonim tevârihlere aittir. Oruç Beğ, tarihini bu anonim metinler üzerine inşa ettiğinden bu benzerlik ortaya çıkmıştır. (s. 197)

Görüldüğü üzere Oruç metninin Anonim Tevârih metni üzerine inşa edildiği iddia edilerek kafa karışıklığına ve bilgi kirliliğine sebep olunmaktadır. Çok karmaşık olan bu husus tartışılmış⁸ ancak mutlak bir sonuca ulaşılmamıştır. Oruç-Anonim Tevârih kaynak ilişkisi için ispat edilmiş gibi kesin ifadeler kullanmak yerine çok geniş ölçekli metin karşılaştırmaları ve filolojik incelemeler

⁸ Mesela bk. Necdet Öztürk, “Oruç Bey Tarihi ile Türkçe Anonim Kronikler Arasındaki İlişkiye Dair”, *Bir: Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, V, Yesevi Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 117-125.

yapılarak -belki- benzerliklerin ortak bir kaynaktan geldiğine dair bazı ipuçları yakalanabilir.

3-Nüshaları (s. XXVI) (s. 198-201)

Bu başlık altında nüshalar künyeleriyle Oruç çalışmamın girişinden aynen alınmış; daha önce söylendiği hâlde tarihçi Oruç Beğ'in adının geçtiği veya geçmediği gibi hususlara temas edildikten sonra şu ilginç ifadeler yer verilmiştir:

Bu durumda, Sayın Öztürk "*Buluç'un P ve Pa yazmalarını anonim tevârih kabul eden görüşü bugün geçerliliğini ve önemini yitirmiş oldu...*" yorumuna katılmak mümkün değildir. Buluç'un görüşü önemini ve geçerliliğini yitirmemiştir! Sayın Öztürk'ün, *Oruç Beğ Tarihi* adıyla neşrettiği metin, bu şüpheleri, tereddütleri taşımaktadır. (s. 200)

30 *Oruç Beğ Tarihi* (Öztürk nşr), s. XXX.

Daha önce zikredildiği ve edileceği üzere Oruç Beğ ve eseri için geçen asırdaki ilk görüşlere (1925, 1938, 1964) açık, ancak yeni araştırma ve incelemelerdekilere (1970, 1971) kapalı olan İnceleyici, ilmî değerine paha biçilmez, ilim terazisinin kefesi çekmez yazısını burada bitirebilir; bundan sonrakileri başka bir yazı konusu yapabiliirdi. Anlaşılan ya ne yazdığını bilmiyor ya da zulüm değirmenine bilerek su taşıyor. Buraya kadar, son yapılan Oruç araştırmalarına karşı muhalif olduğu tutumunu daha da keskinleştireceği benziyor.

İşin daha vahimi ise, Pa nüshasının 16. yüzyılda kaleme alındığına dair emareler taşımasıdır. Çünkü, gösterdiği nüsha farkındaki, "*Pa'da (67b/3-4): 'Ol yıl darb'hânelerde arı (iri olacak!) güzel akçe kesildi. Yüz dirhem gümüşten iki yüz altmış akçe emr etdi. Şimdi dört yüz ellidür'*" ifadesi, *Pa yazmasının 1572'de veya bu sıralarda kaleme alındığını gösterir. Bilindiği üzere 100 dirhem gümüşten dört yüz elli akçe kesilmesi bu tarihte vuku bulmuştur. Buna göre, Pa yazmasının sonunda yer alan, "Tamam şü'd bi-avni'l-meliki'l-vehbâb fi sâni aşar şehri cema'ziye'l-abir min şühûr-i seneti erbaa ve seb'in ve tis'amie" (12 Cemaziyelahir 974) ibaresinin de istinsah değil telif tarihi olması muhtemeldir.* (s. 200-201)

İnceleyici'nin "İşin daha vahimi" dediğini biz de anlamaya çalışalım. Tashihe muhtaç kelimelerden biri olarak gördüğü "arı akça" okuyuşumdaki "arı" sözcüğünün "iri" okunması gerektiğini, "çift yönlü atıf" yapma sorumluluğunu da unutarak, ileride tekrar etmiştir (s. 207/a maddesi). Bunun için lügat karıştırmaya, terimler sözlüğüne bakmaya hiç gerek yok zira kelimeyi doğru anlayıp okuduğumu biliyorum. "Arı akça"; saf, karışımı olmayan sadece gümüşten kesilmiş (darbedilmiş) para demektir. Eserin sonundaki tıpkıbasıma bakılmak akla gelseydi orada kelimenin "elif-y-r-y" ile değil "elif-r-y" ile yazıldığı

görülecekti. Belki tarih terimleri sözlüğüne yeni bir terim eklenmesi düşünülmüş olabilir.

Pa nüshası için yazılanlar iyice tuhaf. Kronik metinleri yeterince tanınmadığı, Oruç yazmalarının özellikleri bilinmediği için karşımıza Pa nüshasının 974'te istinsah değil "telif edilmiş" olabileceği görüşü ortaya atılmış. Peki, söylendiği gibi istinsah değil de telif tarihi ise eser; bildiğimiz bir tarihçiye mi yoksa Anonim Tevârihler gurubuna ait bir nüsha mıdır? Pa nüshası Oruç'a ait ise tarihçimiz uzun ömür sürerek bu tarihe -1566 değiştirilerek 1572 yapılmış- kadar yaşamış demektir.

4- Raviler, Görgü Şahitleri ve kendi Gözlemleri (s. XXXVII) (s. 201-203)

a- "*Bu gazânun râvisi Temürtaş Beğ oğlu Gâzi Umur Beğ'dür derler. Ol gazâda bileydüm dedi.*"³⁷

37 Oruç Beğ Tarihi (Öztürk nşr), s. 32/22b.

Oruç Beğ'in râvisi olarak gösterilen bu kayıt, Yıldırım Bayezid'in Niğbolu, Mora ve İstanbul kuşatması hadiselerine dairdir. Oruç Beğ'in iktibas ettiği, daha önceden kaleme alınan metnin râvisidir [cümle muğlak]. Neşri³⁸ ve Rûhî Çelebi'de³⁹ de bu kayıt hemen hemen aynı ifadelerle geçmektedir. (s. 202)

38 "*Bu gazânun tafsili ve anda olan macerayı Kara Temur Taş'un oğlu Umur Beğ'den istihsar olunub ol haber verdi-ki anda hazırdu.*", Mehmet Neşri, *Kitâb-ı Cihân-nümâ Neşri Tarihi*, I. Cilt, Yayınlayanlar: Faik Reşit Unat- Mehmet Altay Köymen, Ankara 1987, s. 329.

39 Rûhî Çelebi, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, Tübingen Ms. Or. Quart 821, "*Bu naklun râvisi Temürtaş beğ oğlu Umur Beğ dirler. Ol gazâda bile idüm dir. Yıldırım Han ol gazâdan döniceke toğrı giri İstanbul üzerine geldi*" (PPN822168405 pdf/88, s. 42).

İnceleyici'nin "*Oruç Beğ'in iktibas ettiği, daha önceden kaleme alınan metnin râvisidir*" muğlak cümlesindeki râvinin adını ilk zikreden Neşri değil Âşıkpaşazâde'dir:

Ve Kara Temürtaş'un oğlu varıdı, ana Umur Beğ derleridi. Bu gazâyı fakîre ol haber verdi. Eydür: "Bizüm kendü halkımız içinde esir iki binden ziyâde idi".

Buna göre râvi zincirini şöyle gösterebiliriz:

Temürtaş Beğ oğlu Umur Beğ → Âşıkpaşazâde → Neşri

⁹ *Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]*, haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2013, 60. Bâb. (Bundan sonra: *ÂPT* 2013)

Temürtaş Beğ oğlu Umur Beğ → Âşıkpaşazâde → Oruç Beğ → Rûhî

b- "Ba'zı râvî, cenk arasında öldü derler. Ba'zısı derler ki, getirüp Edirne'de hisar burcunda berdâr cylediler. Sultân Murâd Han gelüp Edirne'de karar itdi. Tahta geçdi H[h]icretün sene 825⁴⁰"

Bu kayıt ise Düzmece Mustafa hadisesine ilişkindir ve henüz Oruç Beğ dünyaya gelmemiştir." (s. 202)

40 *Oruç Beğ Tarihi* (Öztürk nşr), s.52/38a. [imla bu şekilde]

Bu tarihte Oruç Beğ'in doğduğunu iddia eden mi var ki böyle bir cümle kuruluyor?

5-Tashihe Muhtaç Okuma Hataları (s. 203-214)

Bu yazının giriş kısmında ifade edildiği üzere, burada sadece yanlış okunan, anlamsız ve anlamı bozan kelimeler üzerinde durulacak; anlamı bozmayan telaffuz farkı ve imla hatalarına müdahale edilmeyecektir. Metindeki yanlış okuma önce bold olarak verilecek ardından doğrusu yine bold olarak gösterilecektir. (İlk paragraf)

Giriş'te söylendiği üzere bu maddede ilan edilen ilkelere uyulmadığının pek çok örneğini birlikte göreceğiz. Başlık oldukça iddialı atılmış; pekâlâ "Bazı Okuma Hataları", "Okuma Hataları Örnekleri" benzeri olabilir.

Maddelerle ilgi tespit ve düşüncelerimi "kabul", "ret" ile belirtip numaralandıracağım gibi bazılarının gerekçelerini de açıklayacağım. Bu kelimeler ile "cevap", "el-cevap ve "açıklama" kelimelerini siyah göstereceğim. Bu başlık altındaki maddelerde İnceleyici'nin kesinlik ifade eden "doğru, doğrusu" gibi sözleriyle sıkça karşılaşacağız.

"Metindeki yanlış okuma önce bold olarak verilecek ardından doğrusu yine bold olarak gösterilecektir." denmiş ancak hem "bold" hem "italik" bazen tek tırnaklı ("barı", bazen tırnaksız ve düz (**hirâsan**) olduğu görülecektir.

s.3/1b- "**ve şed** bünyânehû bi-irsâli's-seyfi ve'l-kalemi."

Doğrusu: "**ve şedde** [: pekiştirdi]⁴⁸ bünyânehû bi-irsâli's-seyfi ve'l-kalemi..." [:yapısını kalem ve kılıç ile pekiştirdi] olmalı. (s. 203)

48 *El-Mu'cemu'l-Vasît*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, s. 475.

Ret 1: Bu maddede doğruyu yanlışla çevirme marifetini görüyoruz. Tıpkıbasıma bakılsaydı kelimenin "şedd" olarak imla edildiği görülecekti. Bu kelime "medd" gibi muzaaf fiil olup "sıkı bağlama, sıkı bağlanma, sıkma" anlamlarıyla cümledeki manaya uygundur.

s.3/2a- "**Âhirü'l-emri'l-umûri merhûnetün bi-evkâ[â]tühâ**"

Doğrusu: **“Âhirü'l-emr, el-umûru merhûnetün bi-evkâtihâ”** olacak.

“Nihayetinde her şeyin bir zamanı vardır.” anlamında bir deyimdir. (s. 203)

Ret 2: Tıpkıbasıma nazar edilseydi doğru okunmuş olduğu ve dipnot 5'te “İşler sonunda zamanları gelince olur.” açıklamasının yapıldığı görülürdü.

s.6/3b- “Furat ırmağı suyunu geçmek istediler. Yol iz bilmezler göçmel yörükler tayıfesi. **Bun halk** gâ[â]filin Furat ırmağı'na uğradılar.”

Doğrusu **“Bön halk”** (saf halk)⁴⁹ olacak (s. 203)

49 *Yeni Tarama Sözlüğü, Düzenleyen Cem Dilçin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2023, s. 51 [noktasız]

Açıklama: Kelimenin sözlükteki anlamı: Saf, ahmak. “Bön” sözcüğü her iki anlamıyla günümüzde halk arasında kullanılmaktadır. Tıpkıbasıma göre “bun” okuyuşum doğru ve anlama uygun diye düşünüyorum. Yanlışlık, kelimenin “buñ” yerine “bun” olarak imla edilmesinde olmalıdır. Buñ'un “Zaruret, felaket, sıkıntı, gam, kasavet, şiddetli ihtiyaç” anlamları olup bunlardan anlatıma uygun düşeni “zarûrî”, “mecbûrî”, “sıkıntı”dır. Mesela: “sıkıntılı halk/sıkıntı içinde olan halk; ne yapacağını/nereye gideceğini bilemez hâlde olan halk”

s.6/3b- “Çukur-ova kim vardır, ol mezķûr olan **şehidler** ol Çukur-ova'dadır ve hem ka'aları (4a) bu vilâyetün dağlarındadı[ü]r.”

Doğrusu: **“şehirler”** olacak. Bu cümledeki **“şehidler”** kelimesi, tıpkıbasımda da her ne kadar böyle yazılmış ise de cümlemin gelişinden anlaşılacağı üzere **“şehirler”** olması gerekir. Zaten Manisa nüshasında açıkça “Çukur-ova kim vardır, ol mezķûr olan **şehirler** ol Çukur-ova'dadır.”⁵⁰ şeklinde doğru yazılmıştır.

Bu durumda, P, Pa ve M nüshaları karşılaştırılarak metin tesis edilmiş nüsha farkları dipnotlarda verilmiş olduğu söylemi gerçeği pek ifade etmemektedir. (s. 203)

50 *Oruç Beğ Manisa Nüshası (M)* vr.5a.

Kabul 1: Hatam, tıpkıbasımdaki “r”nin “d” gibi yazılmış olması ve anlama dikkat etmeyişimdir.

Bir yanlış istinsah ve okuma biçimi olduğu anlaşılan, aşağıda gösterilen cümlelerde yedi kez geçen **“melik mâresi”** **“melik mâresine”** ve **“melik mâreleri”** ne demektir? Hiçbir anlam ifade etmeyen bu okuma biçiminden Sayın Öztürk'ün bir şüphesi olmadığı ve bu kelimelerden sonra herhangi bir soru işaretine dahi yer vermediği görülmektedir. Sadece, yeni harflere aktarıp bırakmıştır. Hâlbuki çok ağır eleştirdiği **Efdal Sevinçli**⁵¹ tarihçi olmadığı hâlde neşrettiği metinde geçen bu kelimenin karşısına parantez içinde bir soru işareti eklemiştir. (s. 204)

51 Yusuf bin Abdullah, *Biḡans Söylenceleriyle Osmanlı Tarihi: Tevârih-i Âl-i Osman*, [Sehven olsa gerek "haz. Efdal Sevinçli" ifadesi ihmal edilmiş.] Eylül Yayınları, İzmir 1997, s. 247.

El-cevab: Mâdâm ki bu fakîre sü'âl idilmiş, cevâbımız budur kim "Beglerbegi, vâlî ve daḡı eyâlet vâlîsi" demekdür.

Bu unvan bazı kroniklerde "melik mârâ" imlası ile de geçiyor. Anlatımın akışından mana ortaya çıkıyor, alan dışından birinin işaret koyması gayet tabiidir.

Açıklama: "Melik mâre" unvanı ile ilgili inceleme yazısındaki alıntıları (s. 7/4b, s. 135/106b, s. 136/10b, s. 125/98b) bu yazıya almadım. İnceleyici bu kelimeyi Kreutel'in "melik mâre" değil "mülk-dâr" olarak doğru okuduğuna iştirak ettiğini belirtilmekle kalmamış, "mülk-dâr"ın "hükümdar, mülk sahibi, padişah" olduğunu açıklamış. Hâlbuki kelimenin metinde böyle bir anlamı olmadığına anlaşılması gerekirdi. Mesela Halep, Şam şehirleri melik mâreleri/mârâları; iki veya daha fazla vali/bey, hep birden nasıl "hükümdar" olur? "Bir mülkte bir hükümdar, bir kında bir kılıç olur."; "Nasıl ki bir kında bir kılıç olur ise bir mülkte de bir hükümdar olur."

s.11/7b- "Kırılan Tatar leşkerinin bayalarını derisini yüzüüp getirüp keçelere yapışdırup, **bîr ad** için sayvan etdüirdi".

"**bîr ad**" olarak okunan kelime "**berrâd**: soğutmak, serinletmek, hakaret etmek"⁵⁹ olmalıdır. (s. 205)

59 Develioğlu, a.g.e., s. 112; *Abterî-i Kebîr*, s. 125.

Ret 3: Kelimeyi Türkçe anlamından tamamen koparıp Arapça "berrâd" sözcüğüne dönüştürmenin makul bir izahı var mı? Yok tabii ki. Daha iyi anlaşılması için Oruç'un kaynağı Derviş Ahmed Âşıkî'deki kaydı veriyorum:

Tatar'ı şöyle kırdılar kim bî-hadd ü bî-kıyâs. Ammâ ekserinün tutup hayalarını kesdiler. Derisin birbirine dikdiler, keçelere kapladılar. Sayvanlar etdiler adicün. (*ÂPT* 2013: 7. Bâb)

ad için: Nam, ün, şöhrat için.

s.12/8a- "Ve Muhlis Paşa **nefs** edüp eyitdi: 'Bunun nesli bu vilâyeti duta, pâdişah ola' dedi."

Doğrusu "**Nefes**" olacak. "**Nefes**: soluk, okuyup üfleme"⁶⁰. Yani, "okuyup üfledi" denmektedir." (s. 205)

60 Develioğlu, a.g.e., s. 978.

Ret 4: Beyhude zahmet. "Nefs" (üfleme) tıpkıbasımdaki imlaya uyularak doğru okunmuş.

s.32/22b- "Vılkoğlu ile **dünür dünüşü** (213) eylediler".

213- “**dünür dünüşü** M (25b/3): **dünür dünürşü** Pa (38a/1) / **düğün dünüşü** P”.

Doğrusu “dünür dünürşü” olacaktır. Bugün Türkçede kullanılan hısım akraba söylemine benzer bir ikileme; damat ile gelin ailelerinin birbirlerine hısım akraba oluşlarını ifade ediyor⁶¹. Ancak esas yanlış ise, M nüshasından sadece “dünür dünüşü” kısmının alınıp cümlelerin devamının yok sayılmasıdır. Hâlbuki M’de “dünür dünüşü güyegü oldu” deniyor. Bu yanlış tercih aynı zamanda, M ile P ve Pa nüshaları arasında çok basit bir fark olduğu zehabına yol açmaktadır. (s. 205-206)

61 Recep Toparlı, Hanifi Vural, Recep Karatlı, *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2019, s. 67.

Ret 5: Doğrusunun “dünür dünüşü” olduğunu iddia etmek yerine müstensihlerin mahallî dildeki telaffuzu kayda geçirmiş olabilecekleri düşünülebilirdi.

s. 29/21a- “*Allab [Allab] deyüp kâfirün üzerine bir yerden **gulû** edüp tekbir getürüp azîm cenk etdiler.*”

*Doğrusu, cümlelerin anlamını tamamlayacak şekilde “**gulüvv**: (hücum, saldırı)⁶²” olmalıdır.” (s. 206)*

62 Develioğlu, *a.g.e.*, s. 950.

Ret 6: Bu kelime yazmalarda -bilhassa izafetlerde- aslına uygun olarak “gulüvv” (mesela “gulüvv-i ‘âmm”); diğeri ise tıpkıbasımdaki imlasına göre “gulû” şeklindedir. Müstensih veya kâtip pekâlâ “gulüvv” okunması için v’nin üzerine şedde koyabilirdi. Bugünkü dilimizde yabancı unsurları (Arapça, Farsça) aslına sadık kalarak yazmıyor veya telaffuz etmiyorsa o devirler için de benzer tasarruflar söz konusudur. Mesela Derviş Ahmed Âşıkî bu kelimeyi “gulû” olarak harekelemiştir (*ÂPT* 2013: 263a).

s.34/24a- “*Bu balkun dilinde vardur kim, Ali Paşa **tarhı** (223) iki akça dedükleri bunda kaldı.*”

223- “**tarhı** PM (27b/4): **nargı** (harekeli) Pa (41a/11)”.

Dipnotta P ve M nüshalarında “**nargı**” şeklinde olduğu belirtilmiş ise de bu doğru değil, M nüshasında “**narhı**” şeklinde açıkça yazılıdır⁶³. (s. 206)

63 *Oruç Beğ Manisa Nüshası (M)*, vr. 27b [noktasız]

Ret 7: Yine beyhude zahmet. Sözlüğe bakılsaydı “tarh” sözcüğünün anlatıma uygun olduğu görülecekti. Rüşvet hikâyesinin bazı kroniklerde (mesela Oruç Beğ, Anonim Tevârihler, *Tacü’t-tevârih*) uzun bir hikâyesi olduğunu biliyoruz. Yıldırım Bayezid, adları rüşvete karışan çok sayıda kadını ağır şekilde cezalandırmak -hepsini toplayıp Yenişehir’de bir eve hapsedip yakmak- ister.

Padişah, Veziriazam Çandarlızâde Ali Paşa'ya "Rüşvet Vak'ası"nın sebebini araştırmasını buyurur. Paşa, meseleyi araştırır ve kadıların gelirlerinin (düşelik) yetersiz olduğunu arz eder. Padişah, kadıların geçim durumlarının iyileştirilmesi için Paşa'ya yetki verir. "Tarh", Paşa'nın yaptığı düzenlemenin adıdır, verginin değil. Sözü edilen iki akça, Paşa'nın düzenlemesi ile kadıların gelirine yapılan ek zam niteliğindedir. Günümüzde daha ziyade bağ bahçe işlerinde ekim dikim için tarhların hazırlanması, hazırlanan tarhlara fidelerin dikilmesinde kullanılır.

s.39/28a- "Dili ucundan kişi başına **çok çok** hâller gelir."

"**Çok çok**" okunuş şekli yanlıştır. Orijinal metin baştan sona kadar tarandı; "**çok**" kelimesi hep "çe, vav, kaf" ile yazılmıştır. Misal olarak "Hakk'a **çok çok** şükürler etdiler" (s.13/9b) "**çok** iş" (s.39/28b) gibi. Halbuki bu iki kelime "çe, kaf, çe, kaf" ile yazılmıştır. "**Çak çak**" (vakit vakit anlamında)⁶⁴ okunmalı. Yani "dili yüzünden kişinin başına "**vakit vakit** hâller gelir." anlamında bir ifade söz konusudur. (s. 206)

64 Çak (Moğolca) vakit. B. Paçacıoğlu, *VIII-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı*, Ankara 2006, s. 126; çak: zaman. Recep Toparlı, Vd., *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, s.45.

Ret 8: Bu maddede "çok çok" yerine "çak çak" teklifi yapılmış. Harekesiz olduğundan kelime iki şekilde -çok, çak- okunabilir. Bugün "Dili yüzünden kişinin başına çok çok hâller gelir"; "Bu gidişle onun başına çok çok musibetler/işler/belalar gelir." benzeri cümleler kurulduğunu biliyoruz.

s.48/35a- "anka-sıfat, ifrit-sîret, Lut-perest **tefsânlu** sofular vardı, üç binden ziyâde cem' olup".

Her ne kadar müstensih böyle yazmış ise de bu cümledeki "**tefsânlu**" kelimesinin doğrusu, "**nefsânîlü**" [: kin ve gazez dolu]⁶⁵olmalıdır. (s. 206)

65 Develioğlu, s. 979.

Ret 9: Bu kelimenin metindeki imlasının doğru olduğu ilmen bilinmesi gerekirdi. Mesela Ankaravî/Ankaralı, Konevî/Konyalı, İstanbulî/İstanbulu gibi. Arapça aidiyet y'sinin karşılığı Türkçede -lı, -lu'dur.

s. 49/35b- "Anlar dahi iki binden ziyâde, leşker bigi **cenk çegâne** (tıpkıbasını verilen P nüshasında burada okunmayan bir iki kelime atlanmış ve hiçbir açıklama da yapılmamıştır!)"⁶⁶ ol dahi dürlü dürlü fesad müridleri...".

Bu cümlede "**cenk çegâne**" olarak okunan iki kelimenin doğrusu "**çeng çağana**" olacaktır. "**Çeng**" [: Bir müzik aleti]⁶⁷; "**Çagâna**" [: Küçük çengi defî]⁶⁸ anlamlarına gelir; ki, anlamca metnin bağlamına da tamamen uygundur." (s. 207)

67 Recep Toparlı, Vd., *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, s.48.

68 Paçacıoğlu, *a.g.e.*, s. 125.

Açıklama: Bu hatamı fark etmiş ve düzeltmeler listesine “çeng çegâne” olarak almıştım. Bazı kroniklerde “çeng ü çegâne”, “çeng-i harbî” (savaş davulu, kösü) olarak da geçmektedir. P’de atlanmış denilen -bir iki kelime değil- bir kelimenin üzeri çizilmiş.

s.49/36a- “*Halk dahi işidiüp bedbaht sofular hadem ü haşemle derildi dervedi. Halkdur geldiler.*”

Doğrusu “**Halk durageldiler**” olmalı. “**Dur**”: ayağa kalkmak, dolaşmak⁶⁹.

Kısacası “*halk ayaklanıp geldi*”, demektir.” (s. 207)

69 Paçacıoğlu, *a.g.e.*, s. 179.

Ret 10: İmla “**Halkdur geldiler.**” Bugün “Halktır bu, gelirler” benzeri cümleler kurulduğunu biliyoruz.

s. 55/40a- “*ve ol yıl **arı** akça kesildi. **Bıldırı** ikiyüz altmış üzerine (350)*”

350- “*Pa’da (67b/3-4): ‘Ol yıl darbhânelerde **arı** güzel akça kesildi. Yüz dirhem gümüşden iki yüz altmış akça emr etdi. Şimdi dört yüz ellidir.*”

a-Bu cümlede ve dipnotta iki kelimenin okunuşunda yanlışlık var. “**Arı**” olarak okunan sözcük “elif, re, ye” harfleriyle yazılı “**arı**” “**iri**” okunabilir⁷⁰. Ancak burada “**iri**” okunması gerektiği anlaşılmaktadır.” (s. 207)

70 *Yeni Tarama Sözlüğü*, s. 290.

Ret 11: Öncesine-sonrasına atıf yapılmayan, yukarıda (“3- Nüshaları”) açıklamasını yaptığım bu terimin gerek imla gerek anlam bakımından “iri” okunması mümkün değil zira “arı akça”; saf gümüşten kesilen para demek olur. Bu zorlama, yanlış okumaların çok sayıda olduğunu göstermek veya tarih terimlerine yeni bir terim eklemek düşüncesiyle olabilir.

b- “**Bıldırı**” olarak okunan kelimenin doğrusu “**lodrası**” olacak. “**Lodra:**

Aslı ritul. Yüz lodralık kantar”⁷¹ gibi; “**Lodra:** 176 Osmanlı dirhemi (564.432 gram) ağırlığında eski bir ölçü birimi. *‘Ve ol vakit akçalar kestirdi lodrası 260 üzerine kestirdi (Tevârih-i Âl-i Osman’dan)’*”⁷². (s. 207)

71 *Lehçe-i Osmanî*, Dersaadet, 1306, s.754.

72 İlhan Ayverdi, *Kubbealtı Lügati Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul 2010, s. 746.

Ret 12: Her kim ki vekāyî'-nâmeler [kronikler] dünyâsına 'ilmî garezile duhûl ider ise biline kim anlaruñ serlerine çok çok işler gelür. Bu gibiler sâdece gayrilerinüñ degül kendü huzûrların dañi kaçırurlar.

Arkaik Türkçe olan "bıldırısı" sözcüğü belki bugün Anadolu'nun bazı yörelerinde hâlâ kullanılıyor olabilir. Çocukluğumda öğrendiğim kelimelerden biridir. "bıldır": geçen sene; "bıldırısı/bıldırısı": geçen seneki. "Bu sene, bıldırısı gibi gış olmadı."

s.65/49a- "Girü Yanko la'in dedükleri Benî Asfer üçüncü def'a girü Ungurus-ı **me'nûs** huruç etdi."

Evet, müstensih "**me'nûs**" yazmış; cümledeki anlamına bakılmadan olduğu gibi çevrilmiş ve herhangi bir düzeltme yoluna da gidilmemiştir! "**me'nûs**" okunan kelimenin doğrusu "**menhus** (uğursuz) olacak⁷³". (s. 207)

73 Develioğlu, a.g.e., s.737.

Ret 13: Oruç'un P metnini çoğaltan müstensih -metnin tamamı nazariitibara alındığında- cahil ve dikkatsiz biri değildir. Dolayısıyla her kim ki "me'nûs"u atıp yerine "menhûs"u koymaya kalkışırca cehalet denizinde gark olur. "Ungurus-ı me'nûs": Bildik, bildiğimiz, aşına olduğumuz Ungurus, demektir. "Daha önceki sınır ihlalleri ve tecavüzlerini bildiğimiz Ungurus tekrar hücumla geçti."

s. 67/51a- "iki leşker birbirine katılup at ayağından yerler (51a) panbuk gibi atılup, didim didim olup **nur** havaya ağup aşup,"

Burada "**toz**" kelimesi "**nur**" olarak okunmuştur. Cümlelerin gelişi de bunu göstermektedir. Toz havaya "**ağup**" [yükselmek, yukarı çıkmak]⁷⁴, "**aşup**" [örtmek]⁷⁵, yani metinde "Atların ayağından havaya kalkan tozdan göz gözü görmez oldu." denmektedir. (s. 207-208)

74 Paçacıoğlu, a.g.e., s.8.

75 Paçacıoğlu, a.g.e., s.40.

Açıklama: Düzeltme listemde yer alan bu kelime şu şekildedir: s. 67: didim didim olup nur havaya ağup aşup / didim didim olup toz havaya ağup aşup

s. 73/54b- "altından ve gümüşden ve incüden ve cevabirden ve **tenkden** (469) ve filoriden ve akçadan ve (...) yağmayla aldılar." (s. 208)

469- "**tenkden** P: - Pa"

Sayın Öztürk "**tenkden**" sonra verdiği dipnota göre bu kelime Pa nüshasında yokmuş; ancak, M nüshasını da unutmuş. İşte: M53b- "altından ve incüden ve cevabirden ve **tenkden** ve filoriden ve akçadan ve (...) yağmayla aldılar." diyor.

Bu “*tenk: tenge*”, iki akçe değerindeki Akkoyunlu madeni parası⁷⁶ olmalıdır. (s. 208)

76 Fehmi Yılmaz, *Osmanlı Tarih Sözlüğü, Gökkuşbu*, İstanbul 2010, s. 641.

Ret 14: Yanlış okuma söz konusu değil. Gereksiz yere bütün nüsha farklarının gösterilmesinin, metnin hacmini genişletmekten başka bir işe yaramadığı bilinir. Ayrıca metnin kuruluşu için yaptığım açıklamalarda M nüshasını baştan sona kullanacağıma dair bir sözüm de yok.

s.76/57b – “Süleyman’a bunca vâkı’alar [vâkı’alar] oldu, başına bunca sergüşt geldi. *İstihzâ-i div* Süleyman’un yüzüğün bir hile ile alup”.

Tıpkıbasında da “*istihzâ-i div*” olarak yazılmış ise de cümlelerin gelişinden doğrusu “*istihvâ-yı div*” olmalı. “*İstihvâ: Birinin aklı alınma, şaşırtıp kalma*”⁷⁷. Devîn Süleyman’ı şaşırtıp yüzüğünü hileyle kapması; cümlelerin devamında da s.76/57b- “... Süleyman Peygamber (483) aleyhi’s-selâm tacından tahtından *çıkup istihzâ-i div* Süleyman tahtına hüküm edüp, kırk gün tamam Süleyman Peygamber âvâre sergerdân oldu.” şeklinde tahkiye sürmektedir.

483- “P’de Peygamber’i”

77 Develioğlu, *a.g.e.*, s. 548.

Ancak cümlede dipnotta gösterilen P varyantı “*Peygamber’i*” yazımı metne esas alınıp “*Süleyman Peygamber’i*” olması gerekiyor; ikincisi “*çıkup*” olarak kulan [inceleme yazısında bu imla ile] kelime apaçık “*çüvep*” (devirmek, yere atmak)⁷⁸ şeklinde doğru yazılmış ve böyle okunması gerekiyor. “*İstihzâ-i div*” şeklinde okunan kelime, her ne kadar “*istihvâ-i div*” şeklinde yazılmış ise de “*İstihvâz-ı div*” (devîn galip gelmesi)⁷⁹ olmalıdır. Buna göre cümlemiz “*Süleyman Peygamber’i aleyhi’s-selâm tacından tahtından çüvep istihvâz-ı div Süleyman tahtına hüküm edüp*” yani devîn hilesi Süleyman Peygamber’i tacından, tahtından devirerek, atarak, galip gelerek saltanatına el koyması, demektir. Bu açıklamayı başka bir kaynaktaki, “*bir div sıhr idüp Süleyman’un tahtına geçüp hükem-i hükümet idüp kırk gün tamâm Süleyman tahtından ayrılıp âvârelik çekdi*”⁸⁰ anlatımı ile teyid edebiliriz;

Sayın Öztürk’ün bazen nüsha farklarını göstererek veya nüshalar arasındaki kelimeler üzerinde tercih yaparak en doğrusunu ortaya koymaya giriştiğini belirttiği bu metin neşrinde, kimi zaman da aşağıda olduğu gibi hiçbir açıklama yapmadan düzeltme yoluna gittiği görülmektedir. (s. 208-209)

78 Recep Toparlı vd., *a.g.e.*, s. 54; [bu şekilde]

79 İstihvâz: Galip gelme, zafer kazanma. F. Develioğlu, s. 548.

80 Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman* F. Giese nşr. haz. Nihat Aşamat, İstanbul 1992, s. 80.

Ret 15: Metindeki “**çıkup**” kelimesinin “**çüvep**” olarak okunması gerektiğini iddia etmek yine beyhude bir çaba. Yazmada iddia edildiği gibi “**çevüp**” değil “**çıkup**”dur ve cümlelerin manasına uygundur. Bu cümlede Süleyman Peygamber “tahtından çıkup/inip”, “tahtından olup” yerine Oruç’a göre “İstihzâ” adlı dev oturuyor.

İstihzâ, Oruç metninde aynı sayfada (57b) iki farklı imla ile yazılmış: “istihzâ” (güzel he ile) ve “istiḥzâ”

“İstihzâ” kelimesinin diğer kaynaklardaki imlası:

Süleyman dahi bu balığı hârununa verüp karnını yarduğı vakit yüzük balık karnından çıkageldi. Süleyman Nebî bu hâlde İstihdâd [İstiḥdâd] adlu bir dev Süleyman’un tahtına geçmiş oturur¹⁰.

Âhir Şemsiyye puta tıpdığıçün Süleyman kırk gün tâcından tahtından cüdâ [Yazmada “cüzâ” düşdü. İstiḥrâ-i dîv yüzüğünü alıp Süleymanlık etdi, Süleyman sergerdân olup gezdi. (*Râhî Tarihi*, Berlin Nüshası, 203a)

İmlayı bir tarafa bırakırsak *Anonim Tevârih* devin (“dîv”in) adını “İstihdad” olarak veriyor. Bu doğru görünüyor. Metin okumasını izafet hemzesi varmış gibi yapmışım. Oruç Beğ, “adlu” kelimesini atlamış, Rûhî de aynı hatayı tekrar etmiştir. Düzeltmeler listesine “İstihzâ [adlu] div” olarak eklendi.

s.76/57b – “... hikâyeti, **kısas-ı enbiyâda** ma'lum ve meşhurdur”.

Tıpkıbasımda “**kısas-ı enbiyâda**” şeklinde yazılı iken “**kısas-ı enbiyâda**” şeklinde okumuştur. Bu tür tasarrufa metni neşreden haklı yoktur; metindeki harekeli şekli de doğrudur, yanlış değildir⁸¹. (s. 209)

81 Kısas: hikâye etme, anlatma, F. Develioğlu, s. 591; kısas: hikâyeler, rivâyetler. F. Develioğlu, s. 618.

Ret 16: Bu maddedeki ikinci cümle, ilmî sancısı olana iyi gelecek bir ibare olmuş.

s.83/63b – “**Asl-ı bennâ** geliip pâdişâba çağırıp feryâd kıldı”.

Doğrusu “**Asıl bennâ**” olacak; tıpkı basımı verilen P nüshasında çok sarîh ve harekeli bir şekilde “**asıl bennâ**” olarak yazılmıştır. (s. 209)

Kabul 2: Bu teklif, düzeltmeler listesine eklendi.

s.83/63b/12 – “Ol leşker bir uğurdan binâyı **barkdılar**”

s. 83/63b/16- “Çâr nâcâr bennâlar ol binâyı **bargup** yapmağa başladılar”

¹⁰ *Anonim Osmanlı Kroniği [Osmanlı Tarihi (1299-1512)]*, haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015, s. 84.

“**Bargılar**” kelimesi tıpkı basımı verilen P’de “**barglar**” şeklinde; Öztürk her nedense “**bargılar**” olarak okumuş; M ve Pa nüshasında “**uralar**” diye yazılı olduğunu dipnotta belirtiyor.

“**Bargılar, barkıdılar, bargup**” kelimeleri, Moğolca “**barı: inşa etmek**”⁸² kökenine dayanmaktadır.” (s. 209)

82 Paçacıoğlu, a.g.e., s. 64 [noktasız]

Ret 17: İmlaya göre okuma doğru, dipnottaki “barglar” yanlış.

s.88/68b – “*ve dahi ol kelise ykıldukda ol **mil** içinde İlyas peygamber aleyhi’s-selâm ve Hızır Peygamber aleyi’s-selâm ve Sikender-i Zulkarneyn dünyaya geldiler.*”

Bu cümlede “**mil**” olarak okunan kelime “**yıl**” olacak; “*o sene içinde*”, demektir.” (s. 209)

Kabul 3: Düzeltmeler listesine eklendi.

s. 106/84a- “*Vilâyet-i Yunan’da Karaman vilâyetine **hirâsan** gösteriüp Gevele hisarını velveleye bırakup (...) vilâyet-i Karaman’a **hirâsan** gösteriüp*” (s. 209)

Ret 18: “**hirâsan** gösteriüp” tashihe muhtaç değil burada, “**korku salıp**” anlamında.

s.117/92- “*Etbâ’ına **esşâ’ına**, ensâbına*” dizesinde geçen “**esşâ’ına**” kelimesi “**esbâtına**” (torunlarına) okunmalıdır.” (s. 210)

Ret 19: Gerek imla gerek okunuş doğrudur. “**esşâ’ına**”: cemaatine, kabilesine, aşiretine.

s.123/96b- “*giri bir mevsümünde gelevüz*” cümlesindeki “**bir**” kelimesi “**ber**” (üzere) olmalıdır. (s. 210)

Ret 20: Bu tashihe dahi “**ret**” derüz zira “**ber**” okunmasını gerektirecek bir durum yok.

s. 133/104a- “*ve ba’zı bedâya gönderiüp Minnetoğlu **Hocalığı** derler anı gönderdiler*” şeklinde okunan bu kısımdaki “**Hocalığı**” sözlüğü “**harâclığı**” (gayr-ı Müslimlerden alınan vergi) olması gerekir. (s. 210)

Ret 21: Minnetoğlu’nun Rumeli’deki beyliği döneminde alındığı için bu ad verilmiş görünüyor. Bu terim farklı imla ile Ahmed Behişti Çelebi ile Rûhî’de de geçiyor. Her ikisinin de kaynağının Oruç’un Paris yazmaları olduğunu biliyoruz.

s.151/119a- “*kendüler âben-pûş polad içinde gark olup, bu şevketile **hirâsan** gösteriüp*” Kara Boğdan vilâyetine yürüyüp”, (s. 210)

s.187/148b – “*Erdevül sofuları (...) vilâyet-i Acem’de **hirâsan** gösteriüp*” Tıpkı basımı verilen metinde her iki yerde “**harâsân**”, son ikisinde de “**hirâsan**” şeklinde yazılı; ancak cümlelerin gelişine uygun olarak, korku

anlamını taşıyan "**hirâsân**" şeklinde okunması doğrudur; velakin "**hirâsân**" kelimesi, güzel he, re, elif, sin, elif, nun ile yazılır⁸³. Öztürk bu hususta hiçbir açıklama yapmamıştır. (s. 210)

83 İbrahim Olgun-C. Drahşan, Farsça Türkçe Sözlük, Tahran 1343, s. 377; Develioğlu, a.g.e., s. 443.

Ret 22: Açıklaması yukarıda verilmişti (s.106/84a), tekrara gerek yok.

Açıklama: Bilindiği gibi yazmalarda aynı kelimenin birkaç imla ile yazıldığı oluyor. Bu maddede geçen "hirâsan/hirâsân"nın doğru imlası güzel h değil hı'dır (hîrâsân). Çalışmalarımda zaruri olmadıkça -anlamı değiştirmiyorsa- imla farklarını ihmal ettiğimin açıklamasını yapmaktayım.

s.107/85a- "Yusuſca Beğ kahpeſen Akkoyunlu'dan **kırklar**, yülükler, gökdolamalular, baldırı çıplak torlaklular, dülbendleri ucu nezkeblüler, Kürdistan azgunları, Türkmen bozgunluları, mezhebsüzler, mezheblerin dinlerin yavu kulmuşlar, ehl-i İslam olan gâziler üzerine kasd edenler, münaſıklar..."

s.108/85a- "... gidüp, Yusuſca Beğ kahpe-ſen **kırklar**, yülükler (...) **kırklar** leşkerini târmâr edüp (...) hamîyyet edüp **kırklar**, baldırı tolakluları leşkerini dağıdıp (...) Türkmen'den ve Acem'den ve Kürdlerden, her boydan ve her tâyîfeden ol dahi alup **kırk elli bin kırklar**, gök dolamalular (...) Uzun Hasan leşkeri bir hîle edüp, vilâyetün kurdudur, kaçar gibi olup Rum-ili leşkeri gerçek sanup, **kırklar** leşkeri sındı deyüp.."

s.109/86b- "Rum dilâverleri, Acem serverleri, **kırklar**, yülükler (...) ol tarafından Uzun Hasan dahi **kırklar** ve Kürdler ve Acem ve Tatar leşkeri (...) Uzun Hasan leşkeri târmâr olup, **kırklar** ve yülükler münbezîm olup"

"**Kırklar**" olarak okunan, hep olumsuz bir anlam taşıdığı apaçık görülen ve sekiz ayrı yerde tekrarlanmasına rağmen bir sözlüğe bakma zahmetine katlanılmayan bu kelimenin doğrusu "**kırklar**" olacaktır. "**Kırık:** (Far.) Eşek yavrusu, sîpa"⁸⁴; "**kırık:** ahlaksız, sefih"⁸⁵. (s. 210)

84 Paçacıoğlu, a.g.e., s. 323.

85 Kanar, a.g.e., s. 451.

Kabul 4: Bu tashih yerinde, listeye eklendi.

s.114/91a- "kâfirlerini havâyî toplar ile belâk edüp, hisar erleri **yaru** kalmayup beğlerine dahi emînlik sûretin gösterüp gayret edüp hisarı vermeyüp.."

Bu cümlede geçen "**yaru**" kelimesi müstensih tarafından böyle yazılmış ise de cümlede bir anlam ifade etmiyor. Doğrusu "**yavu:** sahibsiz, yabancı"⁸⁶ olmalıdır. (s. 211)

86 Paçacıoğlu, a.g.e., s. 672.

Ret 23: Beyhude yere kafa yorulmuş, doğru denilen okuma manasız zira “yaru” günümüzde herkesin bildiği ama kronikleri henüz tanımaya çalışanların bilmediği, “yarı”nın XV. yüzyıl Osmanlı Türkçesindeki imlasıdır. Cümle kısaca:

“Düşmanın kale askerlerini havan topraklarıyla öyle kırdılar ki yarısı bile diri kalmadı.”

s.116-117- Fatih Sultan Mehmed’in ölümüne bir tür mersiye olarak yazılan bir şiirin, Efdal Sevinçli’nin *Bizans Söylenceleriyle Osmanlı Tarihi* (İzmir 1997) adıyla yayımladığı metinde de geçtiğini gören Sayın Öztürk, “Yusuf b. Abdullah (s. 206 vd.), bu manzumeyi küçük kelime değişiklikleriyle, Oruç Beg’den almış olabilir.”⁸⁷ demektedir. Ancak bu söylemin tersi daha doğrudur. Çünkü, Ahmed Dâî’nin *Cinan-ı Cenân* isimli eserinin elde mevcut nüshalardan Eşrefzâde’ye izâfe edilmiş olan *Hazâ Kitâbu Cenânî’l-Cenân (li) Eşrefzâde* başlıklı eserin müstensihisi, 836/1432 senesi Saferi’nin on yedisinde Yusuf ibni Abdullah olduğu görülmektedir: (s. 211)

87 Oruç Beg Tarihi (Öztürk nşr), s. 117, dipnot:706.

Açıklama: Bu paragraftaki açıklayıcı bilgiden müstefit oldum, görüldüğü üzere kesin ifade kullanmamış, “olabilir” demişim.

s.124/97b- “**Ammere** (748) *li’l-Hakk’ı bâz’e’l-mescide*”

748- “*ammere* P: **ömrehu** Pa (135b/2)”

Pa nüsha farkı “**ömrehu**” olarak okunmuş, doğrusu “**ammerehu**” (: imar etti) olacaktır. (s. 211)

Kabul 5: Listeye eklendi.

s. 125/98b- “*şehr-i Edrene’de bir sâ’ika olup, yedi yerde yıldırım inüp, yedi yerde menâreler bigi ivler bigi yakup harâb oldu*”.

Bu cümlede “**ivler**”: evler⁹⁰ anlamında okunursa ki böyle yazılmış, bu durumda ikinci “**bigi**” kelimesinin atılması lazım. İkinci bir ihtimal ise **irâ’lar**: (parlamalar, ateş çıkma, alevler)⁹¹ kelimesi müstensihlerce “ivler” şeklinde yazılmış olmasıdır. Sayın Öztürk sadece yeni harflere aktarıp bırakmış. (s. 211-212)

90 Paçacıoğlu, a.g.e., s. 266.

91 Develioğlu, a.g.e., s. 531.

Ret 24: Bu maddede tashihe muhtaç hiçbir durum yok, gayet açık. Atılacak kelime olmadığı gibi cümleyi anlamak için sözlüğe bakmaya dahi gerek yok. Son cümle, ilmî sancısı olanın sancısını hafifletir nitelikte olmuş.

s.137/107b- “*Errenoslular dabi İshaklular dabi ve tavcalar Kırbova* (870) *ovasında durup*”.

870- "**Kirtuh/Kirtoħ** P: **Kırıva** Pa (145b/13)" şeklinde mukayese ettiği metinlerdeki yazılış biçimini veren Öztürk'ün metinde geçmeyen "**Kırbova**" kelimesini nereden alıp buraya yapıştırdığı belli değil! Ancak s.154/121b'ye geldiğinizde "*Bu doyumluk kim bunda oldu, Varna ve Kosova'da ve şehr-i Kostantin ve **Kırbova** (966) gazâsında vâkı' oldu ola*" cümlesindeki "**Kırbova**" ismi Pa nüshasında yer almış ve bu yazım tercih edilmiştir. İlk geçtiği yerde bu durum açıklanmalıydı. (s. 212)

966- "**Kırbova** Pa (160a/13): **Kirtova** P"

Ret 25: İlk geçtiği yerde açıklanması doğru olurdu elbette, şiire atıf yapılarak hata giderilir.

Açıklama: Atıf veya dipnot gösterimi kusuru aranıyorsa eldeki yazıya konu olan "inceleme yazısı" ile dipnot 4'te geçen tenkit yazılarıma tekrar bakılabilir; mahcubiyet duyulur mu bilinmez.

Bu fakire ilk geçtiği yerde atıf yapılmalıydı hatırlatması yapan İnceleyici'ye cevabım kendi dipnotuyla:

s. 210, dipnot 85 Kanar, *a.g.e.*, s. 451.

s. 213, dipnot 95 Mehmet Kanar, *Kanar Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul 2011, s. 692. [Görüldüğü kadarıyla Kanar'ın, *Kanar* ile başlayan bir eseri yok.]

a. 149/117a – "*Tunca suyu taşıdı ve Meriç taşıdı. Şehr-i Edrene kenarları barâba verdi. Hatta yeni imâreti ve hamamı alıp ve köprü ve **tabâhları** alıp*"

Doğrusu "**tabbâhları**" (pişirici, aşçıları) olmalıdır. (s. 212)

Ret 26: Doğru denilen okunuşa katılmam mümkün değil zira "köprü" ile "aşçı" arasında anlam bağı kurulamaz. Anadolu'nun çeşitli yörelerinde farklı anlamları olan -tabak, şap hastalığı, armağan, ikinci kat gibi- bu sözcüğü ancak Türkçe kabul edip ("**tabah/ṭabak**") köprü ile bir anlam ilişkisi kurabiliriz. Metne göre cümlemin bu kısmının anlamı: "Sel suları köprü ve ayaklarını alıp götürdü."

s.149/117a- "*karıncanın kanadıdır zevâli/ **İnine** uran itün n'ola bâli*". (s. 212)

Açıklama: s. 149, dipnot 947: Kreutel, şiirin ilk satırını açıkladıktan sonra ikinci satırın ilk kelimesinin *inine* değil *issine* ya da *ıssına* olması gerektiğini söylemiş ve ben de bu görüşe katıldığımı ifade ettikten sonra "*Sahibine havlayan köpeğin vay bâline!*" diye açıklama cümlesi kurmuştum.

İnceleyici, dipnottaki açıklamayı yazısına aynen almış ve ardından kendi görüşünü belirtmiş

Evet, Sayın Öztürk'ün, Kreutel'in yorumuna katılması doğrudur. Ancak metnin okunuşunda sorun var. Birincisi **“uran”** değil **“üren”** olmalı. İkincisi de **“ıssına”** okunmamalı. Çünkü vezin buna izin vermiyor. İlk hece açık hece olmalı. **Is-** ise kapalı hecedir. Ama hazf dediğimiz usulle **s'**nin birini düşürüp **“ıssına”** okunabilir. **“İssına üren itin nola hâli”** okuyuşu ilk mısra ile de çok uyumlu.

“Zevali gelen karınca kanatlanır” diye bir atasözü var. İkinci mısra da köpeğin sahibine havlaması kendi sonunu hazırlaması gibidir, yani kanatlanan karıncaya benzer demek istiyor... (s. 212-213)

Açıklama: “uran” yerine “üren” teklifi doğru ancak “ıssına”yı değil “isine”yi doğru buluyorum. Çünkü “ıs/issi” (sahip, malık); “ıssı” ise hararet, sıcaklık. Dîpnottaki “ıssına” sözcüğü çıkarılacaktır.

s.13/8b- *“Râbi'a Hatun'u nikâh edüp verdiler. Ol gece Osman Gazî murâd verip murâd aldı. Yarındası **yiğit yeñil**, ekâbir ü a'yân, ulu kîçi at koşusuna çıktılar.”*

s. 14/9b- *“Bahadırılıkda, dilâverlikde şöyle ad çıkardı kim, **yiğit yeñil** arasında bürmetlü ve izzetlü kopdu.”*

s. 154/122a- *“adamlar gönderip Anadolu'ya ve Rum-ili'ne her taraftan varup çağırıp, bir ulu gazâm vardır deyüp, **yiğit yeñil** gelsünler, Allah doyurursa doyurayın deyü”*

Bu dört cümlede de **“yiğit yenil”** olarak okunan ikili kelimenin doğrusu **“yiğit yîñil”** olacak. Bu ifade Tursun Bey'de *“Ammâ ba'zı **yiğit yinil** at yüzdürmek ile ve tavar derisin yüzdürüp sal itmek ile (...) kâfirin ardından yitişti”*⁹² şeklinde geçmektedir. **Yiğit yîñil:** Gözü pek ve çevik, atılgan ve atak olanlar, anlamında kullanıldığını Mertol Tulum'un açıklamasından öğreniyoruz⁹³. (s. 213)

92 Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l-Feth*, Haz. Mertol Tulum, Baha Matbaası, İstanbul 1977, s. 138.

93 Tursun Bey (Mertol Tulum nşr.), s. 271.

Ret 27: “Yiğit yenil” yanlış, “yiğit yinil” doğru demenin bir manası yok zira farklı imla ile yazılmış olması anlamı değiştirmiyor. Oruç metninde ilk iki yerde (9b) “y” harekesiz, sonuncusunda (122a) y harfi esreli. Burada “yîñil” okunabilirdi ancak ilk iki imlaya uyduğum açık.

s.157/124b- *“Ol kadar bî-nihâyet mala, esbâba, esire doyum oldular. Esirleri koyun sürüsü gibi sürdüler. **Bünlik** (990) vilâyet, **uğurluk** memleket...”*

990- ‘P ve Pa yazmalarında **‘bünlik’** şeklinde imla edilen bu kelime **‘bünlük’** ya da **‘büklük’** olup **‘ağaçlık yer’** anlamındadır” yorumunda bulunmuştur.

Ancak kelime "**bünlik**" şeklinde yazılmış; cümlelerin siyâk ve sibâkına bakıldığında "*ağaçlık yer*" uyum sağlamamakta; bu kelimeyi "**büklük**: *nasib, lokma*"⁹⁴ anlamında kullandığı görülmektedir. Müverrih buna göre "*Ol kadar bînihâyet mala, esbâba, esire doyum oldular. Esirleri koyun sürüsü gibi sürdüler. "Büklük: (nasiblik lokmalık) vilâyet, "uğurluk: (kutlu, meymenetli)"⁹⁵ memleket...*" diye nitelemiştir. (s. 213)

94 *Yeni Tarama Sözlüğü*, s. 54 [noktasız]

95 Mehmet Kanar, *Kanar Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul 2011, s. 692.

Görüldüğü kadarıyla Kanar'ın Kanar ile başlayan bir eseri yoktur.

Kabul 6: Anlam bütünlüğü cihetinden "büklük" olması gerektiği makul, düzeltme listesine eklendi.

s.173/139a- "*yavsı bigi yapışıp, karınca bigi üşüp, yılan bigi doluşup, **sagırğa** bigi tırmanıp tırmalanıp hisar üzerine çıktılar.*" Cümledeki "**sagırğa**" kelimesi tıpkıbasımda olduğu gibi okunmuş; ancak "**sıkırgan** (*büyük sıçan, gеме*)"⁹⁶ olarak okunması daha doğru olabilir. (s. 214)

96 Paçacıoğlu, *a.g.e.*, s. 480 [noktasız]

Ret 28: Bu madde de imla ile ilgili, "sıkırgan"nın eski imlası veya mahallî dildeki telaffuzu (sagırğa) olarak düşünülebilir. Her iki imla ile de manası "kene"dir.

Sonuç: Ret 28, Kabul 6.

6- Metne Fuzûlî Eklemeler. (s. 214-215)

Sayın Öztürk, zaman zaman gereksiz yere metin üzerinde köşeli parantez içinde eklemeler yapmaktadır.

s. 21/14b- "*Rum-eli'ni Allâhu ekber ünüyle doldu[rdular]. Gâziler tekbir âvâzını Rum-eli'ne doldurdular.*"

Burada verilen misalde görüldüğü gibi. (s. 214)

Ret 1: Metne müdahale değildir zira aşağıdaki metne bakıldığında gerekli görünüyor:

Varup ol hisarı aldılar. Hisar ellerinde iki oldu. Ve bunun halkıyla dahi barışdılar. Çün hâl böyle oldu. Aydıncık'dan hayli adam geldiler, gemiler ile geçüp, Rum-eli'ni Allâhu ekber ünüyle doldu[rdular]. Gâziler tekbir âvâzını Rum-eli'ne doldurdular. (OBT 2014: 21)

s.41/29b- ‘*Mûsâ Çelebi gelüp Bursa’da oturdu. Emir Süleyman bunu işitdi; Edirne’den [göçüp] yeniçeri, kapu halkıyla, Rum-eli leşkeriyle Anadolu’ya geçüp Bursa’ya vardı*’.

Bu cümlede anlam açık “**göçüp**” kelimesi fuzûli eklenmiştir. (s. 214)

Ret 2: Eklenmese de olabilirdi ancak eklenmesi de fazlalık değildir zira Edirne’den hareket edildiği açıklanmış oluyor; ayrıca kronik anlatım özelliğine de aykırı değildir.

s.133/103b- ‘*Ve girii ol [becenenün] muhkem çokluk âdemisi [104a] ve eri [vardur] Gâzîlerimüz ol bicene üzzerine vardılar.*’

Bu cümlede de araya “**becenenün**” (avcı kulübesine benzetilen düşman kalesi) kelimesini eklemeye lüzum var mı? Cümlemin devamında zaten var.

İstinsah hatasına binaen “**bicene**” okunmuş ise de yine yanlıştır. (s. 214)

Ret 3: Bu maddedeki eklemeler metnin daha iyi anlaşılmasına hizmet ediyor. Kroniklerde bu kelime “becene”, “biçene, biçene” gibi imlalarla geçiyor. Sadece “avcı kulübesine benzer hisar” değil “pusu”, “pusu yeri” gibi anlamları da var.

s.67/50b- ‘*ecel derçisi kaştanlar biçüp, nîzeler, şabtalar, yalmanlu sünüler, nebtîz [harbeler] iğne bigi kurulular...*’.

Metne kelime kelime bakalım: “**nize**” (: kargı, mızrak, süngü, harbe)⁹⁷; “**şabta**” (: sırtık)⁹⁸; “**yalmanlu**” (: sivri uçlu, kesici ağızlı)⁹⁹; “**sünü**” (: süngü, mızrak)¹⁰⁰; “**nebtîz**” (: *nab-tez: A very sharp-edged sword or knife = nap-tez*)¹⁰¹ (çok keskin kenarlı kılıç veya bıçak). Bu durumda, “**nebtîz**” kelimesinden sonra araya sıkıştırılan “**harbeler**” sözcüğü metnin anlamını bozmaktan başka bir işe yaramamaktadır. (s. 214)

97 Develioğlu, *a.g.e.*, s. 1009.

98 Kanar, *a.g.e.*, s. 626.

99 Kanar, *a.g.e.*, s. 731.

100 Kanar, *a.g.e.*, s. 622.

101 Steingass, *a.g.e.*, s. 1384, 1386.

Kabul 1: “[harbeler]”in çıkarılacağı bilgisi listeye eklendi.

Görüldüğü üzere, metne [...] köşeli ayrıçlar içinde fuzuli eklemeler yapılmış halbuki gerektiği yerlerde ise hiçbir düzeltme yapılmadığı görülmektedir. Aşağıda verilen cümlelerde görüldüğü gibi:

s.75/56b- ‘*Arab ve Acem, Hind ü Sind, Hatâ vü Hotan, Çin ü Maçin...*’

Evet, müstensihin dalgınlığından “ye” harfi eksik yazıldığından “**Hatâ vü Hotan**” okunacak bir imla ortaya çıkmış; karşılaştırmaya dahil edilen M nüshasında zaten “**Hıtay**”¹⁰² şeklinde yazılı; bu da dipnota dahi yansımamış, aynı isimler birkaç sayfa sonra “**Hıtay ve Hotan**” doğru okunmuştur. (s. 215)

102 Oruç Beğ Manisa Nüshası (M) vr. 56a.

Ret 4: Aynı yer adının bu imla ile de geçtiği düşünülerek müdahale edilmedi zira bu kelimenin “**Hıta**”, “**Hıtay**” olarak geçtiği de oluyor.

s.78/59a- “*Hind ü Sind ve Çin’dür, Maçin’dür. **Hıtay’dür, Hotan’dur** ve vilâyet-i Acem*”.

Bu durum istinsah hatasından kaynaklansa da yazım hatası söz konusu olmayan kimi isim veya kelimelerde de ilkin yanlış sonra doğru okunuşuna sık sık rastlanmaktadır. Mesela,

s. 78/59b- “*ve Arak’dur ve Belb’dür Türkistan’a varınca, Deşt’dür, Kıpçak’dur ve Uygur tâyîfesi ve Moğol. **Vaktâ** bu memleketler Türkistan’dur. Ve Deşt’den berişi Çerkez’dür, Kırım’dur ve Keçe’dür ve Rus’dur ve Leyb’dür ve Karaboğdan ve Eflak’dur tâ Ungurus’a varınca.*”

“**Vaktâ**” okunan kelime bir sonraki sayfada doğru olarak “**ve Kata**” okunmuştur. (s. 215)

Ret: 5: Bu bildik madde tashihe muhtaç kelimeler listesine alınmamalıydı zira “İlk Anonim” iddiası ile yayımlanan eser için kaleme aldığım tenkit yazımda yeterince açıkladığımı sanıyorum.

s.80/61a- “*Hind ü Sind, **Hıtay ve Hotan**, Çin ve Maçin ve **Kata** ve tâyîfe-i **Kenânistan** ve **Aşganiyân***”

İlk Anonim Tevârih-i Âl-i Osman’ı yayına hazırlarken de bu kelimenin yanlış okunduğunu belirtmiştik¹⁰³. Kısacası, metni neşreden, yeni harflere çevirdiğini dönüp tekrar kontrol etme zahmetine katlanmamaktadır. (s. 215)

103 Osmanlı Taribinin Temel Kaynaklarında İlk Anonim Tevârih-i Âl-i Osman (Edirne Nüshası), Haz. Hasan Yüksel vd., Cumhuriyet Üniversitesi yayınları, Sivas 2021, s. 126.

Ret 6: İmlası aynı olan bu iki kelimeyi geçtiği yere göre okuduğum -ilki zaman, diğeri yer adı- anlaşılmalıydı. Burada yaptığım açıklamanın daha genişini, yukarıda söylendiği gibi “İlk Anonim” iddiası ile yayımlanan eser için kaleme aldığım tenkit yazımda izah etmiştim. “Kata” adında bir yer var veya yok, o ayrı mesele. Tarihçi Oruç Beğ belki kaynağındaki bazı kelime veya cümleleri almadığından böyle bir durum zuhur etmiş olabilir.

Sonuç: Ret 6, Kabul 1

7- Metin Tesisinde Göze Batan Nüsha Farklarındaki İsabetsiz Tercihler
(s. 215-217)

Metin tesisinde kelime ve cümle seçimi isabetli olmadığı gibi metin neşri kurallarına da uymayan anlaşılabilir bir yol izlendiği görülmektedir. Söz gelimi;

s. 159/126a- “Sultan Bâ[a]yezîd’ün kızını kendîye **hem-zâd** (1014) etmeğe. Sultan Bâ[a]yezîd dahi râzı olup, **dünür dünüşî** (1015) olalar” (s. 215)

1014- “**hem-zâd** P: **nâm-zâd** Pa (165b/2)”

1015- “**dünür dünüşî** P: **dünür ve dünüşî** Pa (165b/2-3)”

Bu cümlede yaşıt anlamındaki “**hem-zâd**”¹⁰⁴ kelimesi yerine “**nâm-zed**” (: nişanlı, yavuklu, aday)¹⁰⁵ tercih edilmeliydi. Hısım akraba anlamındaki “**Dünür dünüşî**”deki problemi tekrar etmeye gerek yoktur. (s. 215)

104 “Yaşdaş, yaşı bir”, Develioğlu, a.g.e., s. 425 [noktasız]

105 Develioğlu, a.g.e., s. 964.

Ret 1: Burada tercihi gerektirecek bir durum yoktur. Son cümlelerin tashihe muhtaç olmadığı daha önce belirtilmiştir.

s.130/102b- “*kûb-i Elvend Dağı anın yanında sanki dâne-i bardal ve başbaş gibidir, anın gibi sarplık dağlardır kim, üzerinden kuş uçmaz, **kalan yerden hayvanât yürümez** (808), albiz değnegile çıktığı yerlerdür*”. (s. 216)

808- “kuş uçmaz, **kalan yerden hayvanât yürümez** karga sekmez P: kuş uçmaz **kulan** yürümez, karga sekmez M (84b/8)/ kuş uçmaz **kalan** (barekeli) yürümez ve karga sekmez Pa (104b/9).”

Ret 2: Neşre esas alınan P nüshasına göre anlatımda bir eksiklik söz konusu değildir. Kelime çoğul olduğuna göre “katır” da “eşek” de hayvanata dâhildir.

s.131/103a- “*sarplık yerlere çıkup, sarplık dağlar, depeler başında yollar ağzında durup, **biçeneler** (823) ağzını alıp, ya’ni halâs olavuz deyü...*”

823- “*biçeneler* P: *beceneler* (barekeli) Pa (141a/10) / *becene* M (85a/14). ‘becene’ tabirini eserinde zikreden ve çok güzel şekilde açıklayan ilk tarihçi Tursun Bey (TEF 1977:123vd.)’dir. Bu konuda fazla bilgi için Kreutel’in (s. 162, 897 yılı, not:9) verdiği şu kaynağa bakılabilir: A. Tietze, “Ein slavisches Lebnwortin den frühosmanischen Chroniken”, Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, Band 65/66, Wien 1974/75, s. 219-222” şeklinde upuzun bir dipnot vermiştir.

s. 132/103b- “*bir taraftan gâziler **beceneleleri** yağma ve talan kılıp..*”

s. 133/104a- “*Gâzilerimiz ol **biçene** üzerine vardılar (...) kim her **becene** vardur, erkeğini, dişisini (...) ol **biceneye** varup yazır çizer gibi olup*”

Aynı sayfada bile bir imla birliği yok; hâlbuki burada verdiği bu uzun dipnotta kelimenin doğru okunuş şeklini gördüğü anlaşılmaktadır. Bu doğru yazılış varken P nüshasındaki “**biçene**” yazımı tercih edilmiş.

“**Bicene**: *Bicene olmak bir yere kapanmak sığınmak, gizlenmek*”¹⁰⁷, demektir. Burada isim olarak geçmekte; Pa ve M nüshalarındaki doğru yazım “**Beceneler**” tercih edilmeliydi. “**Becene**: *Kulübe, avcı kulübesi*”¹⁰⁸. Kelime Sırpçadır¹⁰⁹. Müverrih düşman kalelerini avcı kulübesi şeklinde küçümsemektedir. (s. 216-217)

107 *Yeni Tarama Sözlüğü*, s. 44 [noktasız]

108 *Yeni Tarama Sözlüğü*, s. 41.

109 Paçacıoğlu, *a.g.e.*, s. 73.

Ret 3: Daha önce açıklandığı üzere bu kelime kroniklerde “becene, beçene”, “bicene/biçene” imlalarıyla geçiyor. İddia edildiği gibi sadece “avcı kulübesi” anlamına gelmediği söylenmişti. Kelimeye anlam yüklerken metinde geçtiği yere bakmak gerek. Ayrıca anlam değişikliğine yol açmadığına göre esas aldığım P’yi bir tarafa bırakıp diğer nüshalardaki imlayı neden tercih edeyim? Metin neşri usûl ve esaslarıyla bağdaşmayan bu kabil tuhaf tekliflerin arka planında başka bir niyetin yattığını düşündürüyor.

“Taşlarla baş kaldırup (...) **Erdevüllüler** baş kaldırup yürüdüler.”

1211 “**Erdevül** P: **Erdebîl** Pa (184b/2)”

Burada Pa nüshasındaki yazım biçimi “**Erdebîl**” tercih edilmeliydi. Türk tarihindeki yaygın kullanım şekli budur. (s. 217)

Ret 4: Bu kadar ahkâm kesilmesine hiç şaşmıyorum zira alıştım. İki nüshanın istinsah tarihlerinin hesaba katılmadığı; P’nin istinsah edildiği zamanlarda “Erdevül” şeklinin de geçebileceğine ihtimal verilmediği için gelişigüzel bir teklif yapılmış.

s.187/148b- “*Sultan Bayezid han (...) ne kadar Anadolu’da ve Rum-eli’nde kızıl taclular, sofular (1212) varısa teftiş etdürüp oğluyla ve kızıyla göçmek buyurup, Mora vilâyetine Moton ve Koron hisarı tarafına gönderdiler. (...) Şeyh Erdevül’dan (1215) ağır elçisi gelüp*”.

1212 “*kızıl taclular sofiler* P: *kızıl başlu taclu sofiler* Pa (185a/2)”

1215 “*Şeyh Erdevül’dan* P: *Şeyh İsmail Erdebîl’dan* Pa (185a / 5-6)”

Buradaki metin tercihinin de isabetli olmadığı, dipnotlarda gösterilen Pa nüshasındaki “*kızıl başlu taclu sofiler*” ile “*Şeyh İsmail Erdebîl’dan*” yazımları tercih edilmeliydi. (s. 217)

Ret 5: Bu reddin gerekçesi yukarıda açıklanmıştı.

Sonuç: Ret 5, Kabul 0

8- Çeviri Metnin Kurulması, İmla ve Transkripsiyon (s. XLV) (s. 217-224)

İnceleyici'nin Oruç neşrimden aynen aldığı bu başlık altında 13 maddelik açıklamamdan biri (*OBT* 2014, Giriş, s. XLV- XLVI):

10. Çevri metnin kurulmasında **P** nüshası (Paris) temel alındı. Ancak P'ye göre anlam bakımından daha doğru olan kelime veya cümlelerin diğer nüshalardan (M ve Pa) alınması benimsendi.

Buna göre; metnin kurulmasında anlam değeri olan kelime veya ibareler diğer nüshalardan alınmış (Pa/Paris, M/Manisa), bunların dışındaki farkların çoğu dikkate alınmamıştır.

İncelemede, bu başlık altında nüshalara dair daha önce yapılan açıklamalar biraz daha genişletilip tekrar edildikten sonra (s. 218-219) M'den, 2-11 satır arasında değişen ölçüde dokuz alıntı yapılmış, ardından P nüshasındaki metin verilmiş; nüsha farkları siyah olarak gösterilmiş, uzun alıntılarının olduğu sayfalar matem elbisesi giyinmiş gibi âdeta siyaha bürünmüştür. Bundan murat; -daha önce pek çok defa tekrar edildiği üzere- bütün nüsha farklarının gösterilmediğini -gösterdiğim iddiasında bulunmadığım hâlde- ispat etmek; sıralamada öncelik M'ye verilerek P'nin Oruç yazmalarından olduğu tezinin -ilmî olarak ispatlandığı hâlde- "varsayımdan ibaret" olduğuna dair daha ilk sayfalarda ortaya atılan görüşü desteklemek arzusudur. Bu başlıktaki anlatımın yazıda işgal ettiği alan yedi sayfadır. Yazının hacminde gereksiz bir genişlemeye yol açmaması düşüncesiyle tırnaksız birkaç örnek vermekle yetineceğim.

Evet, Sadettin Buluç'un 1938'de üzerinde doktora tezi hazırladığı ve anonim tevârih metinleri olarak addettiği -ki bizce doğrudur- P ve Pa nüshaları ile M nüshası arasında çok büyük farklar var. Bu farkların tamamı karşılaştırmada dipnotlarda yer almamakta; bazı kelimeler teberrüken gösterilmiştir. (s. 218)

İnceleme yazısındaki bold kelimeler burada normal gösterildi.

1- M9b- *İsfendiyâr-ı rûyûten* : *İsfendiyâr* P (s. 11)

2- M33a- *kandak* : *handak* P (s. 37)

3- M12a- *İshak Nakî* : *İshak Fakı* P (s. 11)

4- M33a- *Bu taraftan dabı Sultan Bâyezîd Han* : *Bu taraftan Yıldırım Han* P (s. 37)

5- M33b- *İki leşker ayırd olmayup âkubet Yıldırım Han'ın* : *iki derya bigi leşker birbirinden ayırd olmayup* P (s. 38)

6- M37a- *Yıka boğa memleketleri Bursa'ya geldi. Hacı İvaz Paşa Bursa'da subaşı idi : Memleketleri yıka boğa gelüp Bursa'ya indi. Veziri Hacı İvaz Paşa ol vakt Bursa subaşıydı* P (s. 46)

7- M58a-58b- "*Hind'ün ve Sind'ün, Hitay u Hoten, Çin ve Maçin ve Kıpçak ve Kata ve Bulgar ve Tâyife-i Kenânî'den ve Aşgâniyân*": "*Hind'in ve Sind, Hitay ve Hoten, Çin ve Maçin ve Kıpçak ve Kata ve tâyife-i Kenânistan ve Aşgâniyân*". P (s. 80)

8- M76b- *Bağdat ayyârları, Acem kallâşları, anların hilesinden âciğ kalmışlardır : Varsak harâmisi, Germiyan ugrıları (739), Karaman kulmaşları, Rum vilâyeti gâzîleri, bunlarınla çıkışmak olmaz, Arab cu'aydisıyla kimesne çıkmamışdır, acığ kalmışlardır* P (s. 121)

9- M29b- *Muharrem ayının on üçüncü gün yekşenbe gün nâgâh gerü deryâ yüzünden beş ulu mâûna ve barça geldi : nâgâh girü mübârek Muharrem ayının on üçüncü gün Yekşenbe gün, deryâ yüzünden beş ulu mavunalar ve barçalar da'vâyla gelmişler kim, hisara girüp yardım edeler* P (s. 171)

Genel Değerlendirme

1. İnceleyici; *Oruç Beğ Tarihi*'nin ilk neşrinden (2007) on yedi yıl sonra hangi sebeplerle bu yazıyı yazma ihtiyacı duyduğunu okuyucuya açıklama yükümlülüğünü unutmış görünüyor.

2. Oruç Beğ'in hayatı, eseri ve nüshaları için yeni araştırma ve incelemelerde öne sürülen ve ilmî muhitlerde büyük kabul gören tezleri (İ. Beldiceanu-Steinherr/1970; V. L. Ménage/1971) değil Oruç araştırmalarında değerini çoktan yitirmiş, birbirini tekrar eden klasik görüşleri (Fr. Babinger/1925; S. Buluç/1938; M. Halil/1964) benimseyen İnceleyici; o görüşlerin hâlâ geçerli olduğunu ısrarla savunmakta, dolayısıyla "inceleme yazısı"na bu sığ düşüncenin gölge ettiği açıkça müşahade edilmektedir.

3. Oruç yazmalarını filolojik incelemeye tâbi tutan Ménage, Paris'teki P ve Pa yazmalarının da Oruç'a ait olduğunu ispat ettiği hâlde İnceleyici; bu iki yazmayı doktora çalışmasında -o zamanki kıt bilgilere göre- "Anonim Tevârih" olarak kullanan Buluç'un görüşünü (1938) "*-ki bizçe doğrudur-*" diyerek kabul etmiş; Ménage'in görüşünün -onun takipçisi Öztürk de dâhil- "varsayımdan ibaret" olduğunu söyleyebilmiştir. Dolayısıyla inceleme yazısı; yeni tezlere tamamen kapalı, eskilere sonuna kadar açık sancılı bir ruh hâli içerisinde kaleme alındığının işaretlerini taşımaktadır.

4. Oruç araştırmalarına dair geçen asırdaki ilk görüşlere (1925, 1938, 1964) sımsıkı sarılan İnceleyici; metin neşrine esas aldığı P nüshasının yanlış bir tercih olduğunu ispat etmek uğruna, nüsha farkları için seçtiği dokuz örnekte önce M/Manisa, sonra P metnini vermiştir.

5. İnceleyici, 907 yılı olayları ile biten (1501-1502), 12 Cemaziyelahir 974'te istinsah edilen (25.12.1566) Pa nüshası için “*İşin dâba vahimi ise Pa nüshasının 16. yüzünde kaleme alındığına dair emareler taşımasıdır.*” demiş ve bunu delillendirmek maksadıyla “arı akça” okuyuşunu yanlış bularak ısrarla doğrusunun “iri akça” olduğunu, Pa'nın istinsah tarihini değiştirerek 1572'de veya bu zamanlarda yazıldığını iddia etmiş; yeni kesilen “arı akça”nın Pa'nın kopya edildiği tarihteki değerini haber veren bilginin müstensih tarafından eklenmiş olabileceğini, her nedense düşünmemiştir.

6. İnceleyici'nin çok iddialı bir şekilde “5-Tashihe Muhtaç Okuma Hataları” (s. 203-214) olarak attığı bu başlık altında “doğrusu” budur dediği toplam 34 maddeden “Kabul 6”, gerekçeleriyle birlikte “Ret 28”; “6-Metne Fuzûlî Eklèmeler” (s. 214-215) başlığı altındaki 7 maddeden “Kabul 1”, “Ret 6”; “7-Metin Tesisinde Göze Batan Nüsha Farklarındaki İsabetsiz Tercihler (s. 215-217)” başlığı altındaki 5 maddeden “Kabul 0”, “Ret 5” olup bu genel sonucu -39 Ret, 7 Kabul-, akademik tarihçilerin dikkatine sunuyorum.

7. İnceleyici; *Oruç Beğ Tarihi* çalışmamı değersiz kılmak, ismimi lekelemek uğruna bütün yolları denemiştir. O kadar ki anlamadığı arkaik Türkçe kelimeleri, Farsça veya Arapça zannedip anlamını da vererek doğrusunun o olduğunu iddia edebilmiştir (mesela “bıldır/bıldırısı” yerine “lodra/lodrası”).

İnceleme yazısının son paragrafı:

Sonuç olarak, *Oruç Beğ Tarihi* ismiyle okuyucuya sunulan bu metin, yukarıda irdelenip dile getirilen sorunları taşımaktadır. Bilindiği üzere *Oruç Beğ Tarihi* Osmanlı'nın kuruluş dönemine dair temel kaynaklardan biridir. Bunun için *Oruç Beğ Tarihi* metni üzerinde daha çok çalışılması gerekir. (s. 224)

İlk ve son hüküm cümlelerinin açılımı yapıldığında İnceleyici'nin aşağıdakine benzer bir sonuç paragrafı yazması da mümkündür:

Netice yerine; Giriş'ten sonra sekiz başlık altında incelediğim, hemen sayılamayacak kadar çok çeşitli türden yanlışları (“okuma hataları” ve Oruç'a aidiyeti “Varsayımdan ibarettir” dediğim P, Pa nüshaları dâhil bütün “yanlış tercihler”, “metne gereksiz müdahaleler”) delilleriyle birlikte “doğru”ya çevirdiğim, ön yargıdan arınmış hâlde tamamen ilmî usûl ve esaslar dairesinde kalarak yaklaşık iki yıldır (2022-31.12.2023) büyük bir sabırla üzerinde çalıştıktan sonra çektiğim “ilmî röntgen” sonuçlarına göre bundan böyle *Oruç Beğ Tarihi*'nin (İstanbul 2007, 2008, 2014) Osmanlı tarihi araştırmalarında kullanılmasına ihtiyatla yaklaşılmasını hatta mümkünse onun yerine ihtiyaç hâlinde, çok şümüllü araştırma ve incelemelerim neticesinde “İlk Anonim” olduğunu ispat ettiğim Edirne Bâdi Efendi Nüshası'nın (bk. yukarıda dipnot 3) referans alınmasını tavsiye ederim, *va'llâhu a'lem.*

KAYNAKÇA

- Anonim Osmanlı Kroniği [Osmanlı Tarihi (1299-1512)]*, haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015.
- Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]*, haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2013.
- BABINGER, Franz, *Die frühosmanischen Jahrbücher des Urudsch Quellen des islamischen Schrifttums*, Hannover 1925.
- BELDICEANU-STEINHERR, Irène, "Un legs pieux du chroniqueur Urui", *BSOAS*, XXXIII, London 1970, s. 359-363.
- BULUÇ, Sadettin, *Untersuchungen über die altosmanische anonyme Chronik der Bibliothèque Nationale zu Paris*, Breslau 1938.
- MÉNAGE, Victor L., "Another text of Urug's Otoman Chronicle", *Der Islam*, XLVII (1971), s. 273-277.
- Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi (1288-1502)]*, haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2014.
- Osmanlı Tarihinin Temel Kaynaklarından Tevârih-i Âl-i Osman (Edirne Nüshası)*, Hazırlayanlar: Hasan Yüksel, İbrahim Delice, Dahiye Karagülle, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas 2021.
- ÖZTÜRK, Necdet, "Oruç Bey Tarihi ile Türkçe Anonim Kronikler Arasındaki İlişkiye Dair", *Bir: Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, V, Yesevi Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 117-125.
- _____, "Edirne Bâdi Efendi Nüshasının 'İlk Anonim Kronik' Olduğu İddiası ile Neşri Üzerine Bazı Mülahazalar", *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, LXI (2023), s. 285-326.
- _____, "Edirne Bâdi Efendi Nüshasının 'İlk Anonim Kronik' Olduğu İddiası ile Neşri Üzerine Bazı Mülahazalar" Başlıklı Tenkit Yazıma Verilen Cevaba Cevap", *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, LXIII (2024), s. 379-402.
- Rûhî Tarihi*, Berlin Nüshası, Staatsbibliothek zu Berlin, Ms. or. Quart 821.
- YÜKSEL, Hasan, "Oruç Beğ Tarihi'nin Neşrine Dair", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, 55/Bahar (Ankara 2024), s. 193-224.
- _____, <https://scholar.google.com.tr/citations?user=wLyFZDAAAAAJ&hl=tr>